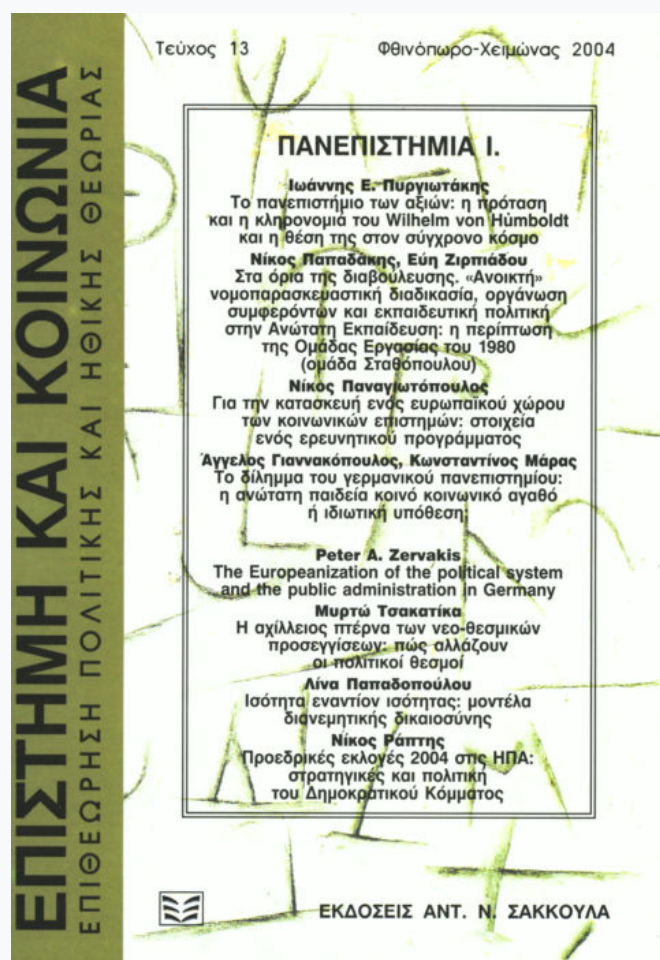

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 13 (2004)

Πανεπιστήμια Ι

Το δίλημμα του γερμανικού πανεπιστημίου: η ανώτατη παιδεία κοινό κοινωνικό αγαθό ή ιδιωτική υπόθεση;

Άγγελος Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Μάρας

doi: [10.12681/sas.578](https://doi.org/10.12681/sas.578)

Copyright © 2015, Άγγελος Γιαννακόπουλος, Κωνσταντίνος Μάρας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννακόπουλος Α., & Μάρας Κ. (2015). Το δίλημμα του γερμανικού πανεπιστημίου: η ανώτατη παιδεία κοινό κοινωνικό αγαθό ή ιδιωτική υπόθεση;. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 13, 75–104. <https://doi.org/10.12681/sas.578>

Το δίλημμα του γερμανικού πανεπιστημίου: η ανώτατη παιδεία κοινό κοινωνικό αγαθό ή ιδιωτική υπόθεση;

Άγγελος Γιαννακόπουλος*
Κωνσταντίνος Μάρας**

Το άρθρο ασχολείται με τις θεσμικές αλλαγές στα γερμανικά πανεπιστήμια τα τελευταία χρόνια όσο και με τον γενικότερο επαναπροσδιορισμό του κοινωνικού τους ρόλου. Οι θεσμικές αλλαγές θεματοποιούνται κυρίως στη βάση των σχεδιαζόμενων πανεπιστημίων-ελίτ, τα οποία προβλέπεται να λειτουργήσουν σύμφωνα με τους κανόνες της ανταγωνιστικότητας και μιας ευρύτερης οικονομικής και λειτουργικής αυτονομίας. Γίνεται εκτεταμένη παρουσίαση των αντικρουόμενων επιχειρημάτων στον δημόσιο διάλογο υπέρ ή κατά των σχεδιαζόμενων αλλαγών· σκοπός δε του άρθρου είναι να καταγράψει, μέσα από τις υπάρχουσες τάσεις, την κατανόηση του κοινωνικού ρόλου του πανεπιστημίου και τις επιπτώσεις του στη μελλοντική διαμόρφωση της ανώτατης παιδείας.

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Τα γερμανικά πανεπιστήμια βρίσκονται τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια –και με ιδιαίτερη ένταση από το 1998 και μετά– σε περίοδο σημαντικών

* Διδάκτωρ Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Tübingen, υποψήφιος υφηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Konstanz.

** Διδάκτωρ Φιλοσοφίας και Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Tübingen. Διδάσκει στο Ινστιτούτο Φιλοσοφίας και στο Ινστιτούτο Ιστορίας της Τέχνης του Πανεπιστημίου Tübingen.

ανακατατάξεων. Οι αλλαγές που έχουν επέλθει μέχρι σήμερα, έχουν να κάνουν όχι μόνο με το γενικότερο νομικό-θεσμικό πλαίσιο που αφορά τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αλλά και με τους κανόνες εσωτερικής λειτουργίας, χρηματοδότησης, δομής των σπουδών και επαναπροσδιορισμού του γενικότερου κοινωνικού τους ρόλου. Βασικές συνιστώσες του τρόπου με τον οποίο γίνονται, μέχρι πρότινος, κατανοητό το πανεπιστήμιο, δηλαδή η αρχή της ισότητας των ευκαιριών για όλους, βασικές αρχές του θεσμού της αυτοδιοίκησης, το καθεστώς της δωρεάν παιδείας, η σχέση πανεπιστημίου και οικονομίας, κ.λπ., βρίσκονται υπό αμφισβήτηση ή επαναπροσδιορισμό. Η γενικότερη τάση έχει να κάνει με τη σταδιακή απεξάρτηση του πανεπιστημίου από τις στοχοθεσίες των πολιτικών θεσμών του κράτους και την όλο και εντονότερη συνάρτησή του με το οικονομικό υποσύστημα και τις δομικές του αρχές και λειτουργίες (Hoffacker 2000). Στην πράξη, η τάση αυτή βρίσκει άμεση εφαρμογή, πάνω απ' όλα, στην πρόσφατη διακήρυξη της ομοσπονδιακής κυβέρνησης για δημιουργία πανεπιστημίων-ελίτ, η λειτουργία των οποίων θα υπακούει στους κανόνες της ανταγωνιστικότητας, της προσφοράς και ζήτησης και μιας ευρύτερης αυτονομίας από την κρατική γραφειοκρατία.

Στόχος του άρθρου αυτού είναι να περιγράψει, με βάση τη μέχρι τώρα συζήτηση για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τον τρόπο με τον οποίο το πρόβλημα κατανοείται στη Γερμανία, να καταγράψει τα αντικρουόμενα επιχειρήματα και να βγάλει συμπεράσματα για μελλοντικές εξελίξεις. Για τον λόγο αυτόν, θα εξετασθεί πρώτα η αναθεώρηση βασικών έως τώρα πεποιθήσεων για την κοινωνική αποστολή του πανεπιστημίου με παράδειγμα τη συζήτηση για τη δημιουργία πανεπιστημίων-ελίτ. Κατόπιν, θα συζητηθούν συγκεκριμένες αλλαγές στα πανεπιστήμια, που στοιχειοθετούν το μέχρι τώρα μεταβατικό τους στάδιο για να αντιπαρατεθούν, ακολούθως, τα κυριότερα επιχειρήματα αναφορικά με τα ερωτήματα για τον τρόπο λειτουργίας και τη γενικότερη αποστολή του πανεπιστημίου. Το άρθρο θα κλείσει με μια περίληψη της προβληματικής στην προοπτική γενικότερων μελλοντικών τάσεων και εξελίξεων.

Αναθεώρηση βασικών πεποιθήσεων: από το μαζικό πανεπιστήμιο στο πανεπιστήμιο-ελίτ

Στη βάση των γενικότερων προβληματισμών για τις δομικές ανακατατάξεις στα πανεπιστήμια βρίσκονται οι σχεδιασμοί του κυβερνώντος συνασπισμού να αναδιαρθρώσει το σύστημα των ακαδημαϊκών θεσμών, με την ανα-

βάθμιση πανεπιστημίων που έχουν υπερπληθώρα φοιτητών ενώ υποχρηματοδοτούνται και τη μετατροπή άλλων σε θεσμούς ελίτ. Η κυβερνητική πρωτοβουλία στοχεύει γενικότερα σε δομικές αλλαγές για όλο το εκπαιδευτικό σύστημα: έτσι, καλούνται η οικονομία, οι ομοσπονδιακές αρχές και τα κρατίδια να συμμετάσχουν σε έναν 'συνασπισμό νεωτερισμών', ο οποίος θέτει ως στόχο να αυξήσει το ποσοστό του ΑΕΠ για την έρευνα και ανάπτυξη στο 2,5% μέχρι το 2010 (Rubner 2004: 4). Τα δύο-τρίτα θα προέρχονται από την οικονομία, το δε υπόλοιπο από τα κρατικά ταμεία (μέχρι το 2010 προβλέπεται επιπρόσθετη κρατική χρηματοδότηση πανεπιστημίων-ελίτ της τάξης του 1,5 δισεκατομμυρίου ευρώ).

Στη σύλληψή του, ο σχεδιαζόμενος θεσμός των πανεπιστημίων ελίτ βασίζεται σε μια σειρά από θέσεις, οι οποίες προκύπτουν αναπόδραστα από την παραδοχή ότι πρέπει να απορριφθούν θεμελιακές πεποιθήσεις γύρω από την ανώτατη εκπαίδευση. Στον βαθμό που τα πανεπιστήμια, από ιδρύματα ελιτίστικης παιδείας και γνώσης, έχουν μετατραπεί σε εργοτάξια μόρφωσης, τα καθήκοντα τους επαναοριοθετούνται: το πέρασμα από τα μικρά και σχετικά διαφανή –όσον αφορά την οργανωτική τους δομή– εκπαιδευτικά ιδρύματα στις διογκωμένες γραφειοκρατίες των μαζικών πανεπιστημίων έχει καταστήσει την επιστήμη αρκετά δαπανηρή υπόθεση. Βεβαίως, η κρίση του γερμανικού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης δεν περιορίζεται σε φαινόμενα χρηματοδοτικής δυσπραγίας, αλλά αφορά ουσιαστικά τη δομική αναντιστοιχία μεταξύ της τεράστιας διεύθυνσης που υφίστανται οι κοινωνικές και μορφωτικές ανάγκες αποδοτικότητας του πανεπιστημίου, από τη μια μεριά, και της περιορισμένης δυνατότητας διεύθυνσης (Steuerungskapazität), από την άλλη (Möller 2002). Κατά κοινή ομολογία, τόσο οι εξωγενείς (δηλαδή κρατικοί), όσο και οι ενδογενείς μηχανισμοί διεύθυνσης δεν αντιμετώπισαν έγκαιρα την εξέλιξη των ευρύτερων κοινωνικών συνθηκών οι οποίες, φυσικά, δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μόνον με διοικητικές πράξεις και νομοθετήματα. Όσον αφορά το κράτος, η αναθεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής παίρνει τη μορφή μετασχηματισμού του από φορέα και λειτουργό ανώτατων μορφωτικών ιδρυμάτων σε συνεργό και υποστηρικτή αυτόνομων πανεπιστημίων. Από την πλευρά του, το γερμανικό πανεπιστήμιο οδηγείται επιτακτικά ενώπιον της αναγκαιότητας να αναθεωρήσει τρεις βασικές συνιστώσες του τρόπου με τον οποίο κατανοεί τον ίδιο του τον εαυτό:

α) την αξίωση ισότητας. Ενόψει του γεγονότος, ότι στα γερμανικά πανεπιστήμια σπουδάζουν περίπου δύο εκατομμύρια φοιτητές, είναι ψευδαίσθηση να πιστεύει κανείς στην ισότητα των όρων παροχής ανώτατης παιδείας.

Για τους σημερινούς φοιτητές το ακαδημαϊκό ιδεώδες του Humboldt, της ενότητας δηλαδή διδασκαλίας και έρευνας, δεν αποτελεί πια αυτονόητη προϋπόθεση. Αυτό ισχύει και για το ίδιο το πανεπιστήμιο. Ούτε πρέπει όλα τα πανεπιστήμια να διαθέτουν σχολές όλων των κατευθύνσεων ούτε πάλι πρέπει κάθε καθηγητής να είναι διακεκριμένος επιστήμονας. Αυτό που απαιτείται είναι, πιθανώς, κάτι ανάλογο με αυτό που ισχύει στην οικονομία της διαφοροποίησης των προϊόντων –διαφορετικές προσφορές με ανταγωνιστικό χαρακτήρα. Έτσι, μερικά πανεπιστήμια θα μπορούσαν να ειδικευτούν αποκλειστικά στην έρευνα, ενώ άλλα να αφιερωθούν στην εκπαίδευση και διδασκαλία· ορισμένα να εξελιχθούν σε διεθνώς αναγνωρισμένα (και, συνεπώς ανταγωνιστικά) ερευνητικά κέντρα και άλλα να ασχολούνται με την εθνική και περιφερειακή ανάπτυξη.

β) *τον θεσμό της αυτοδιοίκησης*. Ιδρύματα του μεγέθους του Ελεύθερου Πανεπιστημίου του Βερολίνου, με έως και 30.000 φοιτητές, δεν είναι δυνατόν να διοικούνται από το καθηγητικό σώμα με επικεφαλής τον πρύτανη. Κατά κοινή ομολογία, οι δομές διοικητικής συγκρότησης των μαζικών πανεπιστημίων έχουν γίνει, σε τέτοιο βαθμό, ανελαστικές και δυσκίνητες που κάθε αίτημα δομικής ανανέωσης εξανεμίζεται κάτω από το βάρος της θεσμικής αδράνειας. Αυτό που απαιτείται, επομένως, είναι η διοικητική μεταρρύθμιση του πανεπιστημίου με την εισαγωγή σχημάτων επαγγελματικής διαχείρισης. Οι καθηγητές αναλαμβάνουν τα καθήκοντα διοικητικών στελεχών που θα διαθέτουν επαρκώς προσδιορισμένες αρμοδιότητες και ευθύνες ενώ, παράλληλα, θα υπόκεινται σε έλεγχο λογοδοτώντας για ειλημμένες αποφάσεις. Αυτό θα ισχύει από τον πρόεδρο του πανεπιστημίου μέχρι τον επιμέρους καθηγητή.

γ) *το καθεστώς δωρεάν παιδείας*. Το ότι η παιδεία, παρότι δημόσιο αγαθό, ενέχει και αυτή την αναγκαιότητα μικροοικονομικής διαχείρισης, είναι αυταπόδεικτο, αν αναλογιστεί κανείς ότι τα σχεδιαζόμενα πανεπιστήμια-ε-λίτ, για να προσελκύσουν προσωπικό υψηλής στάθμης, πρέπει να διαθέτουν τους χρηματικούς πόρους που θα τους επιτρέψουν να παρέχουν τις ανάλογες μισθολογικές αποδοχές. Το ίδιο ισχύει και για τους χρηματικούς πόρους που δαπανώνται στην έρευνα. Η καχεξία των γερμανικών πανεπιστημίων στο θέμα αυτό γίνεται συγκριτικά εμφανής αν αναφερθεί κανείς, για παράδειγμα, στο Pennsylvania State University που επενδύει κάθε χρόνο, αποκλειστικά στην έρευνα, 430 εκατομμύρια δολάρια, ποσό το οποίο αντιστοιχεί περίπου στο σύνολο του προϋπολογισμού που διαθέτει το πανεπιστήμιο Humboldt στο Βερολίνο. Εύρωστα οικονομικά προϋποθέτουν την εξώθηση

αρωγή (δωρεές και συνδρομές ιδρυμάτων και ιδιωτών, χρηματοδοτήσεις ερευνητικών προγραμμάτων από τη βιομηχανία) και, επιπλέον, συνεπάγονται τη συμμετοχή των ιδίων των φοιτητών. Τα διδάκτρα σπουδών τα οποία, βεβαίως, θα καθορίζονται με ορισμένα κοινωνικά κριτήρια, γίνονται έτσι αναπόδραστη αναγκαιότητα (Spriewak 2004). Άλλωστε, τα επιχειρήματα υπέρ της επιβολής σπουδαστικών διδάκτρων δεν περιορίζονται απλά στο γεγονός ότι η συμμετοχή των φοιτητών θα έχει ευεργετικές επιδράσεις στα οικονομικά του πανεπιστημίου. Μεγαλύτερη, ίσως, βαρύτητα για την καθολική εφαρμογή διδάκτρων κατέχει η αρχή της ισοτιμίας (Äquivalenzprinzip). Επειδή οι φοιτητές, σε σύγκριση με τους άλλους πολίτες, απολαμβάνουν το προνόμιο της δωρεάν παιδείας, πρέπει να καταβάλλουν το αντίστοιχο αντίτιμο.

Το ζήτημα, βεβαίως, του κατά πόσον η παιδεία (πρέπει να) αποτελεί δημόσιο αγαθό αποδεικνύεται αρκετά πιο σύνθετο από ό,τι φαίνεται με την πρώτη ματιά, εάν δηλαδή θεωρήσουμε αυτόνομη την κρατική επιστασία και χρηματοδότηση των ανώτατων ιδρυμάτων. Υπό το φως της προοπτικής μιας επιχειρησιακής διαχείρισης, η οποία μάλλον επιβάλλεται εκ των πραγμάτων ως λειτουργική-οργανωτική αρχή του πανεπιστημίου, παρατηρεί κανείς πως τα όρια μεταξύ του 'εμβολιασμού' της ανώτατης εκπαίδευσης με στοιχεία οικονομικής ορθολογικότητας, από τη μία πλευρά, και της συνολικής αναδόμησης του συστήματος με κριτήριο την μικροοικονομική αποδοτικότητα, από την άλλη, δεν είναι καθόλου ευδιάκριτα. Σε αυτό, άλλωστε, έγκειται και το χαρακτηριστικό της οξύτητας ή και της πώλωσης που συνοδεύει τις συζητήσεις για τις μεταρρυθμίσεις της ανώτατης εκπαίδευσης. Αν δει κανείς τα πράγματα νηφάλια, διαπιστώνει ότι, αν και η διαδικασία μετασχηματισμού του πανεπιστημιακού συστήματος δεν έχει ακόμη αποκτήσει επαρκώς σαφές περίγραμμα, εν τούτοις διαφαίνεται ότι οι σχεδιαζόμενες αλλαγές (θα) προσανατολίζονται ολοένα και εντονότερα στην οικονομία της αγοράς. Αυτό σημαίνει, καταρχάς, ότι η αντίληψη της ανώτατης εκπαίδευσης ως δημοσίου αγαθού γίνεται αντικείμενο ριζικής επαναξιολόγησης. Για τους υποστηρικτές της οικονομίας της αγοράς ως μοντέλου για τις μεταρρυθμίσεις στον πανεπιστημιακό χώρο, η ακαδημαϊκή μόρφωση αποτελεί σαφώς ιδιωτικό αγαθό το οποίο, ενίοτε, παρουσιάζει μικτές μορφές. Συγκεκριμένες εφαρμογές, επομένως, της μικροοικονομικής διαχείρισης του ιδιωτικού αυτού αγαθού δύνανται να είναι διάφορα μέτρα όπως η προοδευτική αύξηση των διδάκτρων ανάλογα με τον χρόνο φοίτησης, η μερική ιδιωτικοποίηση της παραγωγής ακαδημαϊκής μόρφωσης, η άρση του κρατικού μονοπωλίου στην

ανώτατη εκπαίδευση και η προώθηση συνθηκών ανταγωνισμού (Rosigkeit 1994). Σύμφωνα με τις αντιλήψεις αυτές περί συνθηκών ελεύθερης οικονομίας και στον χώρο των πανεπιστημίων, η σχέση κόστους-οφέλους θα είναι στο σύνολό της θετική για το κοινωνικό σώμα, μιας και το κράτος θα εξοικονομεί πόρους τους οποίους θα δύναται να διαθέσει στην πρόσληψη διακεκριμένων επιστημόνων, οι φοιτητές θα πληρώνουν μεν δίδακτρα, αλλά θα απολαμβάνουν ταυτόχρονα καλύτερες συνθήκες σπουδών και, τέλος, οι φορολογούμενοι θα κερδίσουν, γιατί θα απαλλαγούν από ορισμένα φορολογικά φορτία που οφείλονταν στις κρατικές δαπάνες για την ανώτατη παιδεία.

Το πανεπιστημιακό σύστημα σε μετάβαση: τομείς επαναπροσδιορισμού

Οι σχεδιαζόμενες μεταρρυθμίσεις στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, παρόλες τις εντυπώσεις που σχηματίστηκαν γύρω από τις συζητήσεις και τις έριδες πάνω στο θέμα των πανεπιστημίων-ελίτ, δεν αποτελούν προϊόν κρατικής βουλευσιαρχίας, νομοθετικού ζήλου ή και πολιτικο-κομματικής τακτικής. Η κυβερνητική πρωτοβουλία για αναδόμηση του πανεπιστημιακού συστήματος στηρίζεται σε μια διαδικασία θεσμικών αλλαγών που διαρκεί ήδη πάνω από δεκαπέντε χρόνια (Müller-Bölling 2003). Η αλλαγή παραδείγματος (Paradigmenwechsel) έγινε αντικείμενο ευρείας συναίνεσης από τη στιγμή που στην εκπαιδευτική πολιτική συνειδητοποιήθηκε το γεγονός ότι τα πλεονεκτήματα του γερμανικού συστήματος, δηλαδή η σχετικά ευρεία κλίμακα παροχής ακαδημαϊκής μόρφωσης και η ομοιογένεια στα standards εκπαίδευσης και έρευνας, ενδεχομένως να αποδειχτούν ανασχετικοί παράγοντες για την παραγωγή επιστημονικής γνώσης η οποία θα είναι σε θέση να συμβαδίζει με τις ραγδαίες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Ευελίξια στη διαπραγμάτευση νέων πεδίων επιστημονικής έρευνας, προσαρμοστικότητα στις εξελίξεις διεθνοποιημένης κυκλοφορίας πληροφοριών και γνώσεων, πραγματιστική αντιμετώπιση της αξίας των μορφωτικών στόχων, λειτουργική μεταστροφή σε μικροοικονομικές μορφές διαχείρισης, όλα αυτά παραδότευαν σε βαθιές αναπροσαρμογές. Όχι μόνον οι δεδηλωμένοι πολέμιοι του 'εξισωτισμού' του γερμανικού συστήματος, αλλά και μεγάλο κομμάτι του ακαδημαϊκού κόσμου, έβλεπε σε όλα αυτά την επιτακτική ανάγκη ενός αναπροσανατολισμού, ο οποίος θα στόχευε στη μετάπλαση ορισμένων πανεπιστημίων σε διεθνώς ανταγωνιστικά κέντρα έρευνας και διδασκαλίας. Το σύστημα της μαζικής παιδείας της δεκαετίας του

1970 έπρεπε να αντικατασταθεί από διαδικασίες διαφοροποίησης (Diversifizierung) και διαλογής, όπου ένα από τα κύρια κριτήρια επιτυχίας των πανεπιστημίων στον διεθνή συναγωνισμό θα ήταν η πρόσληψη των καλύτερων διδασκόντων, ερευνητών και διδασκομένων (Grünzweig-Kleiner-Weber 2002).

Οι αλλαγές και ανακατατάξεις που έχουν μέχρι σήμερα επιτευχθεί στο ακαδημαϊκό τοπίο αποδεικνύονται ως κατάλληλη υποδομή για την επιτάχυνση της υλοποίησης των κυβερνητικών σχεδιασμών. Επτά είναι οι κύριοι τομείς, όπου οι δομικές, διοικητικές και οργανωτικές αυτές αλλαγές έχουν ήδη προχωρήσει σε αξιοσημείωτο βαθμό, καθιστώντας ανεπίστρεπτη τη μεταρρυθμιστική διαδικασία:

α) η *σταδιακή υποχώρηση (μετατόπιση) των παρεμβατικών αξιώσεων του κράτους*. Λόγω του γραφειοκρατικού ελέγχου της ανώτατης παιδείας από το κράτος, τα πανεπιστήμια οδηγούνταν στο παρελθόν σε θεσμική ακινησία και οργανωτική απραξία. Πρώτο βήμα για την άρση της κρατικο-γραφειοκρατικής τροχοπέδης ήταν η χαλάρωση του δεσμευτικού χαρακτήρα του ύψους των δαπανών για την ανώτατη εκπαίδευση που επέβαλε ο κρατικός προϋπολογισμός στα δημόσια οικονομικά. Κατά παράδοξο τρόπο, η περιστολή των δαπανών, αλλά και η μετακύλιση μέρους της ευθύνης για τη διαχείριση των οικονομικών πόρων στα ίδια τα πανεπιστήμια οδήγησε αρκετά ανώτατα ιδρύματα σε ευέλικτες τακτικές εξοικονόμησης πόρων (Müller-Bölling 2003). Κεφαλαιώδους σημασίας στην αποδόμηση του δημοσιούπαλληλικού πνεύματος αποδείχτηκε και η αλλαγή της μισθοδοσίας των καθηγητών των οποίων, οι τακτικές αυξήσεις αποδοχών λόγω μακροχρόνιας υπηρεσίας, θα αντικατασταθούν από το 2005 από επιδόματα. Παράλληλα με την υποχώρηση της κεντρικής εξουσίας στον τομέα των ελέγχων της λειτουργίας του πανεπιστημίου μέσω των χρηματοδοτήσεων παρατηρείται και μια μετατόπιση στις προτεραιότητες κρατικής επιστήσας. Μέρος της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής μετακυλά σε τομείς του πανεπιστημιακού έργου, οι οποίοι στο παρελθόν δεν υπόκειντο σε ελέγχους. Διαμέσου των νέων μορφών θεσμικής λογοδοσίας, οι οποίες συνδέονται με αξιολογικές αποτιμήσεις και συντονισμό της υλοποίησης των στόχων μεταξύ κεντρικής εξουσίας, των υπουργείων Πολιτισμού και Επιστημών των γερμανικών κρατιδίων και των ίδιων των πανεπιστημίων, μετατοπίζεται η εστία κρατικού ελέγχου από τις εισροές (input) των πανεπιστημιακών διεργασιών (διαχείριση του φοιτητικού δυναμικού, διοικητικές δραστηριότητες, οργάνωση της διδασκαλίας, διεξαγωγή του ερευνητικού έργου) στις εκροές (output) της πανεπιστημιακής αποδοτικότητας (ποιο-

τικοί έλεγχοι του διδακτικού έργου, συγκριτικές αποτιμήσεις πτυχιακών και ερευνητικών επιδόσεων). Η υποχώρηση-μετατόπιση στις δικαιοδοσίες ελεγκτικού παρεμβατισμού από την πλευρά του κράτους συνοδεύεται από την πειραματική εφαρμογή θεσμικών μορφών επαγγελματικής διαχείρισης, όπως είναι τα συμβούλια ανώτατης εκπαίδευσης (Kehm-Pasternack 2001). Το αντιστάθμισμα αυτό στον παρεμβατικό ρόλο του κράτους διανοίγει στα πανεπιστήμια δυνατότητες στρατηγικού σχεδιασμού, οικονομικής ανεξαρτησίας και οργανωτικής-διοικητικής ευκινησίας.

β) *συναγωνισμός και διαφάνεια στην απόδοση*. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, το σύστημα διαπανεπιστημιακής άμιλλας ίσχυε αποκλειστικά στον τομέα της έρευνας. Όσον αφορά τη διδασκαλία επικρατούσε η μάλλον εσφαλμένη πεποίθηση ότι όλα τα πανεπιστήμια είναι σε θέση να προσφέρουν εξίσου ικανοποιητικά επίπεδα εκπαίδευσης και μόρφωσης. Αυτό, άλλωστε, νομιμοποιούσε τον λειτουργικό ρόλο της Κεντρικής Υπηρεσίας Κατανομής Σπουδαστικών Θέσεων (ZVS), η οποία διοχέτευε μεν τους επιτυχείς τελειόφοιτους της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στις διάφορες σχολές σύμφωνα με προκαθορισμένες ποσοτώσεις, στερούσε όμως ταυτόχρονα από τα πανεπιστήμια τη δυνατότητα να συναποφασίσουν για την ποσότητα και την ποιότητα των πρωτοετών φοιτητών τους (Rosigkeit 1994). Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο συναγωνισμός εισήλθε σε νέο στάδιο καθώς, με την ενοποίηση των δύο Γερμανιών, δημιουργήθηκαν συνθήκες, όπου η συγκριτική αξιολόγηση και κριτική των οργανωτικών ελλειμμάτων και της δυσανεξίας διοικητικών καινοτομιών που προσidiaζαν στο εκπαιδευτικό σύστημα πήραν έντονη μορφή. Και παλαιότερα, βεβαίως, δεν έλειπε η αυστηρή κριτική σε θέματα όπως η ποιότητα της διδασκαλίας, ο παρατεταμένος χρόνος σπουδών, το ανησυχητικά υψηλό ποσοστό διακοπής των σπουδών και η απροθυμία των καθηγητών να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στα καθήκοντα της διδασκαλίας, αλλά και της επιμέλειας των φοιτητικών υποθέσεων. Παρόλα αυτά, οι αντιστάσεις των κατεστημένων συμφερόντων και της θεσμικής αδράνειας ήταν αρκετά ισχυρές ώστε να εξουδετερώνουν τις κριτικές παρορμήσεις. Η κατάσταση αυτή άλλαξε αποφασιστικά όταν, κατά τη διαδικασία ενσωμάτωσης των πανεπιστημίων της Ανατολικής Γερμανίας στο δυτικο-γερμανικό σύστημα, διεξήχθη μια συνολική εκτίμηση και αξιολόγηση των ακαδημαϊκών θεσμών στα ανατολικά κρατίδια. Αυτή αποδείχτηκε έμμεση αφορμή, αιτία και παρότρυνση για αυτοκριτική και επαναπροσανατολισμό και των δυτικογερμανικών πανεπιστημίων. Με την εισαγωγή, εξάλλου, της διαβάθμισης των πανεπιστημίων στη βάση κριτηρίων αποδοτικότητας

(Ranking), ξεκίνησε μια διαδικασία συγκριτικής αποτίμησης η οποία, ενώ επεξεργάζεται σταδιακά την αντικειμενικότητα των κριτηρίων της, έχει εν τω μεταξύ οδηγήσει σε άμιλλα των πανεπιστημίων, άμιλλα η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, πράγματι προάγει τη βελτίωση των αποδόσεων. Έτσι, χαμηλές θέσεις στη διαβάθμιση αποτελούν συχνά αφορμή για οργανωτικές και διοικητικές αλλαγές: οι απόφοιτοι της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατευθύνονται στα πανεπιστήμια που διακρίνονται στη διαβάθμιση· και οι πανεπιστημιακοί, με τη σειρά τους, διαθέτουν αξιόπιστα στοιχεία για να συγκρίνουν τη λειτουργική αποδοτικότητα του πανεπιστημίου τους με αντίστοιχα άλλων κρατιδίων. Ταυτόχρονα, ο συγκεντρωτισμός της ZVS τέθηκε σε αμφισβήτηση. Ορισμένα κρατίδια (Baden-Württemberg, Sachsen και Hamburg) είχαν δηλώσει ότι θα καταργήσουν τις σχετικές συμφωνίες με τα αρμόδια όργανα της Ομοσπονδίας, επιτρέποντας έτσι στα πανεπιστήμιά τους να διαμορφώνουν τα ίδια τα κριτήρια επιλογής νέων φοιτητών. Αυτή η αλλαγή στο σύστημα εγγραφών, όπου τα πανεπιστήμια ανταγωνίζονται στο να προσελκύσουν τους καλύτερους τελειόφοιτους της μέσης εκπαίδευσης αποτελεί, ίσως, το κυριότερο μεταρρυθμιστικό βήμα για την ανανέωση του πανεπιστημιακού χώρου. Τα παραπάνω κρατίδια κατάργησαν ήδη τη ZVS.

γ) το κριτήριο της ζήτησης. Επειδή η ανώτατη εκπαίδευση είναι συνταγματικά θέμα της αρμοδιότητας των κρατιδίων, και όχι της ομοσπονδίας, ορισμένα κρατίδια έχουν αναγκαστεί εδώ και καιρό να εισάγουν συγκεκριμένες ρυθμίσεις ώστε να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της χρηματοδότησης. Έτσι, τα κρατίδια Brandenburg, Hessen και Rheinland-Pfalz καθόρισαν ως κριτήριο κατανομής χρηματικών πόρων τον αριθμό των φοιτητών. Στην περίπτωση αυτή παρατηρεί κανείς έναν σαφή επαναπροσδιορισμό των χρηματοδοτικών προτεραιοτήτων από την προσφορά στη ζήτηση. Παλαιότερα, ο αριθμός των πρωτοετών φοιτητών καθοριζόταν από την υλικο-τεχνική υποδομή και τη στελέχωση του εκάστοτε πανεπιστημίου με εκπαιδευτικό προσωπικό. Έτσι, στην προσφορά πανεπιστημιακών σπουδών αντιστοιχούσε ένας ορισμένος αριθμός φοιτητών που, φυσικά, δεν μπορούσε να υπερβεί τις δεδομένες δυνατότητες. Κάτω από την πίεση του διεθνούς, αλλά και εθνικού διαπανεπιστημιακού ανταγωνισμού, η πολιτική της παροχής του αγαθού της ανώτατης εκπαίδευσης που στηρίζεται στην προσφορά παραχωρεί τη θέση της στις προτεραιότητες της ζήτησης. Έτσι, τα πανεπιστήμια τα οποία ελκύουν περισσότερους τελειόφοιτους, έχουν δικαίωμα σε υψηλότερες χρηματοδοτήσεις. Από 'υπεράριθμοι' οι υποψήφιοι φοιτητές μετατρέπονται έτσι σε κοινωνική ομάδα την εύνοια της οποίας το πανεπιστήμιο έχει κάθε συμφέρον

να κερδίσει. Επιπλέον, τα δίδακτρα σπουδών θα αυξήσουν πιθανώς τη ρυθμιστική λειτουργία της ζήτησης.

δ) *οι διαδικασίες λήψης και ελέγχου των αποφάσεων*. Στο αργοκίνητο της εσωτερικής οργάνωσης του πανεπιστημίου συνετέλεσαν κυρίως δύο παράγοντες. Κατά πρώτον, η αρχή της ισοψηφίας στις διαβουλευσεις της σχολής ή του τμήματος η οποία, σε τελική ανάλυση, σήμαινε ότι κάθε καθηγητής είχε το δικαίωμα να προβάλλει βέτο. Όπως συνηγορεί και η εμπειρία, το γεγονός αυτό οδηγούσε συχνά τόσο στην κωλυσιεργία όσο και στην αναστολή λήψης επιβεβλημένων αποφάσεων. Κατά δεύτερο λόγο, το *esprit de corps* του καθηγητικού σώματος ευνοούσε συχνά μια ληθαργική ομαδικότητα για την οποία οι προβληματισμοί γύρω από προοπτικές, κατευθύνσεις και προσανατολισμούς μετατρέπονταν αυτόματα σε μηχανική διεκπεραίωση και διαχείριση του τρέχοντος. Στο πλαίσιο των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών η κατάσταση αυτή φαίνεται να αλλάζει ριζικά. Έτσι, καταβάλλονται προσπάθειες να αφαιρεθεί θεσμικά από τα συλλογικά όργανα του καθηγητικού προσωπικού ένα μέρος των ευθυνών και να μετατεθεί σε άτομα-διαχειριστές, είτε πρόεδρους είτε πρυτάνεις του πανεπιστημίου και της σχολής αντίστοιχα. Με την παράλληλη σύσταση γνωμοδοτικών επιτροπών ενισχύεται ο παράγοντας εξωπανεπιστημιακών ελεγκτικών μηχανισμών καθώς οι επιτροπές αυτές, στις οποίες θα συμμετέχουν αντιπροσωποί της τοπικής αυτοδιοίκησης και της οικονομίας (Etzold 1999), επιφορτίζονται με το καθήκον να επιτηρούν και, φυσικά, να έρχονται σε αντίθεση με πρόσωπα και ομάδες με κατεστημένα συμφέροντα.

ε) *η προαγωγή της επιστημονικής προσόδου*. Οι μεταρρυθμιστικές αυτές εξελίξεις συντελούν στην αποπολιτικοποίηση των ανώτατων σχολών με την έννοια της εξασθένησης του κρατικού παρεμβατισμού και της προώθησης ενός συστήματος διαχειριστικής ορθολογικότητας, η οποία επιτρέπει στο πανεπιστήμιο να επικεντρωθεί στο κύριο έργο του, την προαγωγή της επιστημονικής εξέλιξης. Βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της προσόδου είναι η διασφάλιση της ποιότητας του έργου των πανεπιστημιακών. Έτσι, παράλληλα με τη διαφανή –από άποψη κριτηρίων– επιλογή και διορισμό των καθηγητών, το σύστημα τακτικών αξιολογήσεων, το οποίο εφαρμόζεται στο σύνολο των ερευνητικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, εγγυάται τη διασφάλιση της επιστημονικής αποδοτικότητας. Το σύστημα ποιοτικών ελέγχων έχει πάρει εν τω μεταξύ τέτοιες διαστάσεις, ώστε να γίνεται συχνά λόγος για μια επιδημία ελεγκτικών αξιολογήσεων, μια και στις ήδη υπάρχουσες εκτιμήσεις του εκπαιδευτικού έργου των ακαδημαϊκών έχουν προστεθεί και

μια σειρά από γνωμοδοτικές μελέτες και ποιοτικές αξιολογήσεις που αφορούν τη δημιουργία νέων τμημάτων και ερευνητικών προγραμμάτων.

στ) η *αναβάθμιση της Γερμανίας ως κέντρον παραγωγής επιστημονικής γνώσης*. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 διατυπώθηκε η ανησυχία ότι η Γερμανία διατρέχει κίνδυνο να απολέσει το γόητρο και την ελκυστικότητα που είχε στο παρελθόν για τους αλλοδαπούς φοιτητές. Αυτό, με τη σειρά του, δεν προδιέγραφε ενθαρρυντικές προοπτικές για τη γερμανική οικονομία στο σύνολό της. Εντούτοις, μια κριτική εκτίμηση των σχετικών επιχειρημάτων και αριθμών έδειξε ότι οι κίνδυνοι δεν εστιάζονταν στην ελλιπή συμμετοχή των γερμανικών πανεπιστημίων στα ευρωπαϊκά προγράμματα κινητικότητας και ανταλλαγών, αλλά στην έλλειψη διαφάνειας και ελκυστικότητας των πανεπιστημιακών δομών (και των πτυχίων) κυρίως για φοιτητές από χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Άπω Ανατολής. Η λύση του προβλήματος εντοπίστηκε στη δημιουργία προγραμμάτων- πιλότων που θα εισήγαγαν διεθνώς αναγνωρισμένους τίτλους σπουδών, καθώς και στη διεθνοποίηση ορισμένων κλάδων σπουδών. Τα μέτρα αυτά θεωρήθηκαν αναγκαία για να προσελκυσθούν οι 'κατάλληλοι' φοιτητές, εκείνοι δηλαδή οι οποίοι, μετά από επιτυχείς σπουδές στη Γερμανία, επιστρέφοντας στις χώρες τους θα καταλάμβαναν ηγετικές θέσεις στους οικονομικούς και διοικητικούς μηχανισμούς και θα διαμεσολαβούσαν, κατά πάσα πιθανότητα, στο να διανοιχτούν στις χώρες τους επενδυτικές προοπτικές για τις γερμανικές εξαγωγικές επιχειρήσεις. Αν και οι σχεδιασμοί αυτοί έχουν μακροπρόθεσμο χαρακτήρα και, επιπλέον, η σχετική νομοθεσία περί αλλοδαπών φοιτητών δεν φαίνεται να ακολουθεί πιστά τις εκσυγχρονιστικές επιδιώξεις, μπορεί να διαπιστώσει κανείς γενικότερα πως η παραγωγή επιστημονικής γνώσης επιφορτίζεται με καθήκοντα ουσιαστικής συμμετοχής στον διεθνοποιημένο ανταγωνισμό των εθνικών οικονομιών.

ζ) η *αναδιάρθρωση του συστήματος των πτυχίων*. Σημαντική καινοτομία που ίσως αποδειχτεί καθοριστικής σημασίας για τη μετεξέλιξη του γερμανικού πανεπιστημιακού συστήματος κατά τα αγγλοσαξονικά πρότυπα αποτελεί η εισαγωγή κύκλων σπουδών με πτυχιακούς τίτλους Bachelor και Master. Πιστεύεται ότι οι τίτλοι αυτοί θα οδηγήσουν σε σύμπτυξη των μαθημάτων, σύντμηση του εκπαιδευτικού χρόνου, περιορισμό των δαπανών διοίκησης και διαχείρισης του πανεπιστημίου, αναβάθμιση του διεθνούς γοήτρου των γερμανικών σπουδών και βελτίωση των εκπαιδευτικών τεχνικών. Κεντρικό ρόλο στην επιχειρηματολογία υπέρ της υιοθέτησης των νέων τίτλων σπουδών κατέχει η μείωση του χρόνου φοίτησης, ο οποίος θεωρείται ανησυχητικά υψη-

λός σε σύγκριση με τον αντίστοιχο στις ΗΠΑ και στη Μεγάλη Βρετανία. Εκτός αυτού, οι νέοι τίτλοι θα επιτρέπουν στους τελειόφοιτους γρήγορη επαγγελματική προσαρμογή στις συνθήκες της αγοράς. Η εισαγωγή των νέων πτυχίων προάγει, επίσης, την αρχή της διαφοροποίησης στην προσφορά πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μιας και συνοδεύεται από διαφοροποιήσεις στα προγράμματα σπουδών, διότι αποκλειστικά υπεύθυνο για τη διαμόρφωση του κύκλου μαθημάτων με πτυχιακή απόληξη το Bachelor ή το Master είναι το κάθε πανεπιστήμιο χωριστά. Διαφορετικές είναι και οι συζεύξεις των δύο τίτλων. Σε ορισμένες περιπτώσεις θα υπάρχουν κύκλοι σπουδών γενικού χαρακτήρα με πτυχίο το Bachelor και, ακολούθως, εξειδικευμένες σπουδές με Master. Σε άλλες περιπτώσεις, θα διατηρηθούν οι παλιοί κύκλοι, συντομευμένοι όμως με τέτοιο τρόπο ώστε ο κύκλος σπουδών του Master να λειτουργεί ως επέκταση και εμβάθυνση των προπτυχιακών σπουδών. Ταυτόχρονα, αναμένεται ότι τα νέα πτυχία θα ενισχύσουν τους μηχανισμούς διαλογής, μια και οι σπουδές Bachelor θα είναι σύντομες και οικονομικότερες, άρα προσβάσιμες για τη μεγάλη πλειοψηφία των σπουδαστών, σε αντίθεση με τις σπουδές Master που θα προορίζονται για μια μειοψηφία.

Βεβαίως, αυτές οι καινοτόμες μεταρρυθμίσεις που, άλλωστε, βρίσκονται στο αρχικό στάδιο υλοποίησης, δεν σημαίνουν πως επιχειρείται απλά μια αντιγραφή της αμερικανικής ανώτατης εκπαίδευσης. Όπως επισημαίνεται από αρκετούς ακαδημαϊκούς, οι οποίοι ενστερνίζονται μεν την αναγκαιότητα των δομικών αλλαγών, χωρίς όμως να θεωρούν ότι η συγκρότηση πανεπιστημίων-ελίτ μπορεί καθεαυτή να επιφέρει την συνολική ανανέωση του συστήματος της ανώτατης εκπαίδευσης, αυτό που απαιτείται είναι ο συνδυασμός της ευελιξίας και κινητικότητας των αμερικανικών πανεπιστημίων με τη γερμανική ακαδημαϊκή παράδοση. Στις θετικές πλευρές αυτής της παράδοσης ανήκουν η θεσμική αυτοτέλεια, η ερευνητική κατεύθυνση της εκπαίδευσης, αλλά και η προσήλωση στο ιδεώδες της πολύπλευρης μόρφωσης που υπερβαίνει τα στενά εκπαιδευτικά όρια του επαγγελματικού προσανατολισμού. Ένας επιπλέον παράγοντας που επικουρεί την αυτοτελή εξέλιξη της ανώτατης παιδείας είναι η αρχή της ομοσπονδιακής οργάνωσης, η οποία επεκτείνεται και στο πανεπιστημιακό σύστημα παραχωρώντας στα κρατίδια τις σχετικές αρμοδιότητες. Αυτό, με τη σειρά του, προάγει τον διακρατικό συναγωνισμό των πανεπιστημίων λειτουργώντας παράλληλα, όπου αυτό είναι επιτακτικό, ως αντιστάθμισμα στη λογική που διέπει το γερμανικό ομοσπονδιακό σύστημα, δηλαδή το υποχρεωτικό consensus των εξισορροπήσεων και της διαιτησίας αποκλινόντων συμφερόντων. Το μεταπολεμικό μοντέλο ομο-

σπονδιακής αποκέντρωσης, στο οποίο η διευθέτηση των ευρύτερων ζητημάτων ισόμετρης ανάπτυξης των ομοσπονδιακών κρατιδίων οδηγούσε συχνά σε λύσεις του ελάχιστου κοινού παρονομαστή, είναι πιθανό, στην περίπτωση του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, να παραχωρήσει τη θέση του στις ευέλικτες συνθήκες μιας συναγωνιστικής ομοσπονδίας (Müller-Bölling 2003).

Κριτική των κυβερνητικών σχεδιασμών

Ένα από τα σημαντικότερα σημεία της κριτικής στα κυβερνητικά σχέδια για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι πως, χωρίς να κωφεύει κανείς στην επιτακτική ανάγκη κάποιας απορρύθμισης (Deregulierung), δεν μπορεί παρόλα αυτά να παραγνωρίσει ότι η λογική της μικροοικονομικής διαχείρισης που προτείνεται για την αναδιάρθρωση του συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης εμπνέεται από την εσφαλμένη μεταφορά ποσοτικών κριτηρίων απόδοσης στην ακαδημαϊκή σφαίρα. Δεν χρειάζεται κανείς να τείνει ευήκοο ους στις Κασσάνδρες της θέσης περί άλωσης του πανεπιστημίου από την καπιταλιστική λογική για να κατανοήσει αυτό που μια νουνεχής σύγκριση οικονομίας-πανεπιστημίου καταδεικνύει με αδιαφιλονίκητο τρόπο: τα κριτήρια ποσοτικού προσδιορισμού της οικονομικής απόδοσης δεν δύνανται να αποτελέσουν το μέτρο στάθμισης της ακαδημαϊκής εργασίας (Leimböck 2002: 67). Και αυτό για τέσσερις λόγους:

α) πρωταρχικός στόχος της επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι η πραγματοποίηση της ανταλλακτικής αξίας των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγει. Σε αντίθεση το προϊόν-υπηρεσία του πανεπιστημίου δεν εκτιμάται (τουλάχιστον προς το παρόν) με χρηματικούς όρους ανταλλαγής. Άλλωστε, πώς θα μετατρεπόταν η ποιοτική αξία της εκπαίδευσης σε ποσοτική ανταλλακτικότητα;

β) στενά συνυφασμένη με τη λογική της εγχρήματης ανταλλαγής είναι η επιχειρηματική σκοποθεσία της μεγιστοποίησης της αποδοτικότητας των ιδίων κεφαλαίων η οποία, φυσικά, είναι και ποσοτικά μετρήσιμη και μέτρο συγκριτικής στάθμισης της οικονομικής αποδοτικότητας των επιχειρήσεων ενός κλάδου. Δεδομένου του ποσοτικοποιησίου αυτού στόχου οι επιχειρηματικές μονάδες προσαρμόζουν ανάλογα τα μικροοικονομικά μέσα υλοποίησής του. Πρόκειται, δηλαδή, για μια παραδειγματική περίπτωση της ορθολογικότητας των μέσων. Το σχήμα της μεταφοράς αυτής της ορθολογικότητας στο πεδίο της ανώτατης εκπαίδευσης χωλαίνει και εδώ μιας και δεν είναι ευχερώς διακριτό πώς αρθρώνεται η σχέση σκοπού-μέσων στις πανεπιστη-

μακές διεργασίες. Στην προαγωγή, διεύρυνση και ποιοτική αναβάθμιση της γνώσης που συνθέτουν το αξιακό πλέγμα της δράσης του πανεπιστημίου δεν φαίνεται να αντιστοιχούν προσδιορίσιμα μέσα υλοποίησης –πάντως όχι τέτοια που θα μπορούσαν να στοιχειοθετήσουν σχέσεις ποσοτικά ελέγξιμης και συγκριτικά σταθμιζόμενης ορθολογικότητας των μέσων·

γ) για την επίτευξη των προκαθορισμένων στόχων η επιχειρηματική δραστηριότητα διαθέτει μια σειρά από κίνητρα, τα οποία είναι λιγότερο ή περισσότερο προκαθορισμένα, όπως π.χ. το σύστημα προαγωγών, οι βελτιώσεις των αποδοχών, οι κοινωνικές παροχές της επιχείρησης, η συμμετοχή στα κέρδη, κ. ά. Αυτά ισχύουν μεν και στο πανεπιστήμιο, με τη διαφορά όμως ότι τα κίνητρα σε αυτή την περίπτωση δεν μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά στην προοπτική βελτίωσης της διδακτικής και ερευνητικής επίδοσης·

δ) τέλος, σε αντίθεση με τους ελεγκτικούς μηχανισμούς της επιχειρηματικής αποδοτικότητας, όπως π.χ. η στάθμιση της σχέσης μεταξύ παραγωγικών στόχων και επιτευχθέντων αποτελεσμάτων, το πανεπιστήμιο δεν διαθέτει τα κριτήρια εκείνα ποσοτικής εκτίμησης που θα του επέτρεπαν να ζυγοσταθμίσει τη σχέση input-output. Διότι, ασφαλώς, ούτε ο αριθμός των φοιτητών, των εξετάσεων και των διδακτορικών διατριβών, ούτε και ο όγκος των κονδυλίων χρηματοδότησης του κάθε πανεπιστημιακού ιδρύματος μπορούν να λειτουργήσουν ως βάση για την ποσοτική στάθμιση της ποιότητας τόσο της διδασκαλίας όσο και της έρευνας.

Αλλά η κριτική στις επιδιώξεις συστοίχισης πανεπιστημίου-οικονομίας σύμφωνα με το μοντέλο μικροοικονομικής διαχείρισης δεν αποτελεί ούτε τη μοναδική, αλλά ούτε και την κυριότερη έποψη υπό την οποία συζητούνται οι πρόσφατοι σχεδιασμοί των θεσμικών αλλαγών και της εισαγωγής των πανεπιστημίων-ελίτ. Οι στάσεις καχυποψίας και επιφυλακτικότητας που χαρακτηρίζουν συχνά την αντιμετώπιση της προοπτικής ‘φιλελευθεροποίησης’ του ακαδημαϊκού συστήματος συνιστούν μέρος μόνον μιας ευρύτερης κριτικής διαπραγμάτευσης, της οποίας φορείς είναι στην πλειονότητα ακαδημαϊκοί. Πέρα από κοσμοθεωρητικές συγκρούσεις περί κρατισμού και φιλελευθερισμού, η επιχειρηματολογία τους συνεισφέρει σημαντικά στην επισημάνση αντιφατικών στοιχείων, ελλειμματικών αντιλήψεων και υπέρμετρα αισιόδοξων προσδοκιών. Προσπαθώντας κανείς να αποκτήσει κάποια εποπτική εικόνα των προβληματισμών, διακρίνει ότι ο κύριος όγκος των ενστάσεων ενάντια στα κυβερνητικά σχεδιαζόμενα στρέφεται στο ζήτημα της υλοποίησης των πανεπιστημίων-ελίτ.

Καταρχάς, μια συνοπτική θέαση της κατάστασης του συστήματος της ανώτατης εκπαίδευσης δεν συμβάλλει σε υπέρμετρη αισιοδοξία. Η χρονία καχεξία των πανεπιστημιακών οικονομικών, οι χρηματοδοτήσεις 'με το σταγονόμετρο', η ασφυκτική νομοθεσία της γραφειοκρατίας των υπουργείων Παιδείας τόσο σε ομοσπονδιακό, όσο και σε επίπεδο κρατιδίων, όλα αυτά συνιστούν ανασχετικούς παράγοντες για την αναβάθμιση των γερμανικών πανεπιστημίων σε κορυφαία ιδρύματα (Fried 2004: 2). Το ότι οι προϋποθέσεις για την εισαγωγή των νέων ιδρυμάτων ελίτ στη Γερμανία κάθε άλλο παρά ευνοϊκές είναι, αποτελεί κάτι το προφανές για όσους ασκούν γενικά κριτική στον πατερναλιστικό ρόλο της πολιτείας σε ό,τι αφορά την ανώτατη εκπαίδευση. Έτσι, οι κριτικοί της κρατικής κηδεμονίας των πανεπιστημίων ισχυρίζονται, επιπλέον, ότι στα πανεπιστήμια κυριαρχεί ο ισοπεδωτικός εξισωτισμός των νομοθετημάτων γραφειοκρατών, του μισθολογικού κλιμακίου των δημοσίων υπαλλήλων και των διαταγμάτων περί διαθέσιμων πόρων (Spiewak 2004α). Κύρια ευθύνη για τις αποστεωμένες δομές της γερμανικής ανώτατης εκπαίδευσης αποδίδεται και στο καθηγητικό σώμα το οποίο, ενώ είναι προνομούχο ελέω δικαίου δημοσίων υπαλλήλων, καλείται σύμφωνα με τις σχεδιαζόμενες νομοθετικές ρυθμίσεις να αναλάβει καθήκοντα υλοποίησης τολμηρών ερευνητικών καινοτομιών. Το παράδοξο αυτό έγκειται για τους κριτικούς στο ότι, όσον αφορά τους καθηγητές, η ιδέα ότι μπορούν να μετεξελιχθούν σε ένα μείγμα πρωτοποριακού ερευνητή και δημόσιου υπαλλήλου είναι ενδεικτική της αντιφατικότητας του να ευαγγελίζεται κανείς την έλευση μιας δυναμικής, ευέλικτης και διεθνώς ανταγωνιστικής στον ερευνητικό τομέα επιστήμης στηριζόμενος ακριβώς στους φορείς της ακαδημαϊκής αδράνειας. Επιπλέον, το γεγονός ότι στη Γερμανία οι καθηγητές στην ανώτατη εκπαίδευση διαθέτουν εκτεταμένες εξουσίες, χωρίς να υπόκεινται σε ουσιαστικές ελεγκτικές διαδικασίες, αποτελεί τροχοπέδη για τη δημιουργία ενός δυναμικού και ανοικτού πανεπιστημίου (Brook 1999).

Άλλο σημείο κριτικής εστιάζεται στο γεγονός, ότι η ίδια η ιδέα των πανεπιστημίων-πilotων αντιτίθεται στη βασική δομή του γερμανικού πανεπιστημιακού συστήματος. Το σύστημα αυτό προωθεί ιδιαίτερες σχολές και όχι το πανεπιστήμιο συνολικά. Έτσι, συγκεκριμένες σχολές, όπως αυτή των μηχανολόγων στο Aachen, των οικονομολόγων στο Mannheim ή της γενετικής βιολογίας στο Βερολίνο και στο Μόναχο είναι ήδη διεθνώς κορυφές. Κεντρικός στόχος, επομένως, σύμφωνα με τους πρωτάνεις και την DFG (Deutsche Forschungsgemeinschaft) πρέπει να είναι η εντατικότερη προαγωγή και οικονομική ενίσχυση των ήδη υπαρχουσών σχολών, και όχι η δη-

μιουργία νέων πανεπιστημίων (Finetti 2004: 2). Ρεαλιστικό είναι, επίσης, να προάγονται συγκεκριμένα πανεπιστήμια επιλεκτικά, δηλαδή σε συνδυασμό με τη χρηματοδότηση καθορισμένων ερευνητικών προγραμμάτων στα σχετικά τμήματα. Με αυτόν τον τρόπο οι ομοσπονδιακές αρχές μπορούν να προάγουν πανεπιστήμια στα οποία έχουν ήδη σχηματιστεί θύλακες ερευνητικού έργου με διεθνές επιστημονικό κύρος. Κύριος στόχος της επιλεκτικής χρηματοδότησης πανεπιστημίων είναι, μέσω της ανισότητας στην παροχή οικονομικών πόρων, η προνομιακή μεταχείριση ανωτάτων σχολών με υψηλές αποδόσεις, ώστε να αυξηθεί ο ενδοπανεπιστημιακός συναγωνισμός (Spiewak 2004α).

Άλλωστε, η αξίωση να συσταθούν ακαδημαϊκά ιδρύματα κορυφής 'εκ του μηδενός' θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί με θυμηδία ή και με σαρκασμό δεδομένου ότι πανεπιστήμια, όπως το Harvard ή το Stanford (τα οποία ιδρύθηκαν το 1636 και 1891 αντίστοιχα), οφείλουν το διεθνές τους γόητρο σε μια σειρά παραγόντων, οι οποίοι, αν αφαιρέσει κανείς τη χρονική διάσταση, δεν είναι εύκολο να εντοπιστούν με ακρίβεια –πόσο μάλλον να τεθούν εργαλειακά στη υπηρεσία νομοτεχνικών σχεδιασμών. Εκτός αυτού, όταν γίνεται λόγος περί ελίτ επιβάλλεται η διάκριση μεταξύ προσώπων και θεσμών: οι κορυφαίοι επιστήμονες δεν είναι προϊόν 'καλλιέργειας θερμοκηπίου', όπως και το κριτήριο των βέλτιστων αποδόσεων δεν (μπορεί να) είναι εργαλειακά καθορισμένο, δηλαδή κριτηριολογικά αντικειμενικό και ποσοτικά ελέγξιμο. Άλλωστε, ποιος δύναται να ισχυριστεί πως οι αποδόσεις κορυφαίων επιστημόνων υπολογίζονται με βάση το κριτήριο των χρηματικών πόρων που έχουν στη διάθεσή τους, τον όγκο των δημοσιεύσεων ή τον αριθμό των επιτυχώς εξεταζόμενων φοιτητών τους; Αν πράγματι ίσχυαν τα κριτήρια αυτά, τότε τα γερμανικά πανεπιστήμια θα είχαν κάθε λόγο να είναι περήφανα για τις επιδόσεις τους μιας και, σύμφωνα με το υπάρχον σύστημα, οι καθηγητές είναι αρκετά πρόθυμοι να φανούν επιεικείς στη βαθμολογία, αυξάνοντας έτσι το ποσοστό επιτυχίας στις πτυχιачές εξετάσεις, ώστε να αποκτήσουν ή να διατηρήσουν την πρόσβαση σε χρηματικούς πόρους, φροντίζοντας παράλληλα να είναι έντονα παραγωγικοί στον τομέα των δημοσιεύσεων (Schneider 2004).

Εξάλλου, όσον αφορά τα οικονομικά, το γεγονός ότι η καλή πρόθεση για αναβάθμιση του γερμανικού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, μέσω διοικητικών μέτρων, κατά το πρότυπο των αμερικανικών πανεπιστημίων ελίτ είναι εμφανώς ανεπαρκής, φαίνεται από μια απλή σύγκριση: ενώ το αμερικάνικο Stanford διαθέτει ετήσιο προϋπολογισμό ύψους δύο δισεκατομμυ-

ρίων δολαρίων και στεγάζει 10.000 φοιτητές, το πανεπιστήμιο Humboldt του Βερολίνου, σύμφωνα με τα νέα σχέδια υποψήφιο για την κατηγορία του πανεπιστήμιου-ελίτ, έχει τον τριπλάσιο αριθμό φοιτητών και το ένα δέκατο των οικονομικών πόρων. Επιπλέον, για να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις ώστε τα καλύτερα γερμανικά πανεπιστήμια να προαχθούν σε ιδρύματα διεθνούς κύρους, απαιτούνται σύμφωνα με τον πρόεδρο της DFG 60 ως 100 εκατομμύρια ευρώ επιπλέον ετησίως. Στην πραγματικότητα, τόσο η Ομοσπονδία, όσο και τα κρατίδια περικλύπτουν τις δαπάνες για την πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Από την άλλη πλευρά, η οικονομία, βασικός πυλώνας προαγωγής πανεπιστημίων-ελίτ, μειώνει εδώ και χρόνια τις επενδύσεις της στην πανεπιστημιακή έρευνα. Μια λύση, βεβαίως, θα ήταν η γενικευμένη εφαρμογή διδάκτρων, η οποία πιστεύεται ότι θα άρει ορισμένες οικονομικές καχεξίες. Η προσεκτικότερη εξέταση της υποτιθέμενης ευεργετικής επίδρασης των διδάκτρων υποδεικνύει πως αυτά δεν αποτελούν πανάκεια για τις οικονομικές κακοδαιμονίες του γερμανικού πανεπιστημίου. Επί παραδείγματι, εάν υποθέσει κανείς ότι επιβάλλεται σε όλα τα πανεπιστήμια και ανεξάρτητα από τον χρόνο φοίτησης το ενιαίο ποσό των 1000 ευρώ, τότε αφαιρώντας τις διοικητικές δαπάνες και τα κονδύλια των υποτροφιών συγκεντρώνεται το ποσό του ενός δισεκατομμυρίου ευρώ ετησίως –ποσό προφανέστατα ανεπαρκές για την εξυγίανση των πανεπιστημιακών οικονομικών. Εάν, λοιπόν, τα ποσά που απαιτούνται για την ανανέωση του ανώτατου εκπαιδευτικού χώρου είναι πολλαπλάσια, η χρηματική συνεισφορά των φοιτητών δεν μπορεί παρά να έχει τον χαρακτήρα απλά ενός κινήτρου για την αναβάθμιση των σπουδών, την αύξηση του ενδιαφέροντος για το γνωστικό περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης και τη μείωση του χρόνου φοίτησης (βλ. Επίμετρο).

Επιπλέον, γεγονός είναι πως οι πειραματισμοί με στόχο την αλλαγή της χρηματο-οικονομικής διαχείρισης προς όφελος του πανεπιστημίου ως επιχειρηματικής μονάδας με αυτοτελή λογιστικό σχεδιασμό δεν είχαν ακριβώς τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ναι μεν ενίσχυσαν την αυτοδυναμία των ιδρυμάτων, επιτρέποντας την αυτόβουλη δράση στον καθορισμό επιστημονικών και διαχειριστικών προτεραιοτήτων καθώς και στη διαμόρφωση ενός συγκεκριμένου προφίλ, προάγοντας έτσι την αρχή της διαφοροποίησης· αλλά η μετακύλιση των ευθυνών οικονομικής διαχείρισης στα ίδια τα πανεπιστήμια όξυνε τα προβλήματα κατανομής των οικονομικών πόρων γιατί προσέθεσε, στις ήδη υπάρχουσες εντάσεις μεταξύ των ομοσπονδιακών αρχών και των υπουργείων των κρατιδίων, τις ενδοπανεπιστημιακές συγκρούσεις συμφερό-

ντων μεταξύ των σχολών και των τμημάτων, των επαγγελματικών ομάδων και των ατόμων. Άλλωστε, οι ενδογενείς αυτές εστίες τριβών και αντιθέσεων δεν φαίνεται να αποτελούν παροδικά φαινόμενα όσο θα διαρκεί το καθεστώς ασάφειας ως προς την ισχύ δεσμευτικών κριτηρίων για την κατανομή των πόρων. Το δε πρόβλημα περιπλέκεται περαιτέρω από το γεγονός ότι τα αυξημένα καθήκοντα που εναποτίθενται στο πανεπιστήμιο από την πλευρά του κράτους, δηλαδή η προσδοκία ότι, ενόψει της δραματικής κατάστασης των δημοσίων οικονομικών και της γενικότερης ύφεσης στην οικονομία, τα πανεπιστήμια θα αποκτήσουν οικονομική αυτοδυναμία, υποβάλλει τα ανώτατα ιδρύματα σε αυξημένες πιέσεις.

Όσον αφορά την εισαγωγή νέων τίτλων σπουδών (Bachelor και Master) τα πλεονεκτήματα δεν φαίνεται να επισκιάζουν τις αρνητικές πλευρές: επειδή οι νέοι τίτλοι παρέχονται τόσο από τα πανεπιστήμια, όσο και από τις τεχνικές-επαγγελματικές ανώτατες σχολές (Fachhochschulen), ενδεχομένως να δημιουργηθούν προβλήματα επικαθορισμού ή και σύγχυσης των σφαιρών αρμοδιότητας. Μια τέτοια προοπτική, όσο και ανώδυνη να αποδειχτεί τελικά, αποτελεί οπωσδήποτε ένα είδος αρνητικής εξέλιξης, γιατί κεντρική θέση στις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες κατείχε πάντα η αρχή της διαφοροποίησης στο σύστημα της ανώτατης παιδείας. Μπορεί, βεβαίως, κανείς να αντιτάξει ότι η γενικευμένη παροχή των νέων τίτλων άρει το δυϊστικό σύστημα και συμβάλλει στην ομογενοποίηση του εκπαιδευτικού συστήματος, αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι, προς το παρόν, δεν διαφαίνεται, πώς ακριβώς θα διαμορφωθεί η ομογενοποίηση αυτή.

Αλλά και όσον αφορά τη θεσμοποίηση πανεπιστημιακών εδρών χωρίς το προαπαιτούμενο της υψηλεσίας επί τη βάση του νέου θεσμού της Juniorprofessur, οι εξελίξεις δεν ήταν καθόλου ενθαρρυντικές για το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα του κυβερνητικού συνασπισμού. Το ομοσπονδιακό υπουργείο Παιδείας σκόπευε στην καθολική εισαγωγή του νέου αυτού θεσμού, ώστε νέοι επιστήμονες από όλη τη χώρα να έχουν πρόσβαση στον τίτλο του καθηγητή χωρίς να είναι επιφορτισμένοι με τις υφηγετικές εργασίες, οι οποίες είναι χρονοβόρες, σε διεθνή σύγκριση μάλλον παρωχημένες, και ως προς τις επιστημονικές τους αξιώσεις όχι σπάνια αμφισβητούμενες. Οι μεταρρυθμιστικές φιλοδοξίες της κυβέρνησης προσέκρουσαν όμως στην ετυμηγορία του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου, το οποίο υπενθύμισε στην ομοσπονδιακή αρχή το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα των κρατιδίων να ακούν αυτοτελή πολιτική στο θέμα της εκπαίδευσης. Έτσι μαζί με

τον θεσμό των πανεπιστημίων- ελίτ, η Juniorprofessur από μέτρο επιτακτικής ανάγκης μετατρέπεται σε αντικείμενο πολύχρονων πειραματισμών.

Πανεπιστήμιο και δημοσιότητα

Επέκεινα των στενών πλαισίων εντός των οποίων συνήθως διεξάγονται οι ενδοπανεπιστημιακοί προβληματισμοί περί των θεσμικών καινοτομιών, δεν πρέπει κανείς να παραβλέπει ότι, οι όποιες προσπάθειες αντιμετώπισης δομικών αλλαγών στην ανώτατη εκπαίδευση, δεν δύνανται να αποσυνδεθούν από το έργο της νομιμοποίησής τους. Επιβάλλεται να γίνουν συγκεκριμένα βήματα για την εξασφάλιση συναίνεσης τόσο αναφορικά με την ευρύτερη δημοσιότητα και τους φορείς πολιτικής της εκπροσώπησης, όσο και με τις ακαδημαϊκές ολιγαρχίες. Οι διαδικασίες αυτές συνιστούν μια ιδιόζουσα πρόκληση για τη γερμανική κοινωνία καθώς το σώμα των ακαδημαϊκών τείνει σε εντονότερο βαθμό από άλλες επαγγελματικές ομάδες να περιχαρκαωθεί στα κεκτημένα, δυσχεραίνοντας τις καινοτόμες πρωτοβουλίες. Πρωταρχικής σημασίας για τη συναινετική στάση των καθηγητών είναι, λοιπόν, όχι μόνον η πειστική κατάδειξη της αναγκαιότητας των προτασόμενων στόχων, αλλά και η διαμόρφωση της οδού προς την υλοποίησή τους με τέτοιο τρόπο ώστε να παράγεται απρόσκοπτα συναίνεση. Η πιο ενδεδειγμένη μεθόδευση είναι, βεβαίως, η ευλογοφανής απόδειξη πως μεταξύ του κόστους και του οφέλους των μεταρρυθμίσεων υπάρχει μια ισόρροπη σχέση.

Σε ό,τι αφορά τώρα τα προβλήματα μιας συναινετικής επικοινωνιακής πολιτικής στην ευρύτερη δημοσιότητα οι 'φιλελεύθερες' στάσεις έχουν το πλεονέκτημα ότι στη σημερινή κοινωνικο-ιδεολογική συγκυρία οι οικονομικές επιχειρηματολογίες είναι ιδιαίτερα δημοφιλείς. Από την άλλη πλευρά, βεβαίως, οι 'κρατιστές' τείνουν εξίσου σε απλουστευτικές φόρμουλες επίλυσης των προβλημάτων. Το γεγονός ότι και τα δύο μέρη μετέχονται ως επί το πλείστον 'αγοραίων', δηλαδή λαϊκιστικών, πολιτικών επικοινωνιακής συμπεριφοράς, καλεί τον προσεκτικό σχολιαστή να προβεί στις απαραίτητες διαφοροποιήσεις. Όπως δείχνουν τα πράγματα, τρεις είναι οι τομείς εκείνοι της δημοσιότητας όπου μπορεί να ανιχνεύσει κανείς κλιμακωτά όλο και πιο διαφοροποιημένες στάσεις:

α) στην επονομαζόμενη *ευρεία δημοσιότητα* η πρόσληψη της πολιτικής μεταρρυθμίσεων αρθρώνεται σε επιχειρήματα του τύπου ότι, ναι μεν τα πανεπιστήμια υφίστανται τις συνέπειες της γενικότερης δυσπραγίας των δημόσιων οικονομικών, αλλά το πρόβλημα έγκειται λιγότερο στους υπό διανο-

μή πόρους και περισσότερο στη κακή διαχείριση των ήδη διαθέσιμων. Το επιχείρημα αυτό εμπλουτίζεται συχνά με τα γνωστά κλισέ περί νωχελικών καθηγητών, βαρύθυμων φοιτητών που χρησιμοποιούν τις σπουδές για να αποφύγουν τις εργασιακές δεσμεύσεις, υποαπασχολούμενων διοικητικών υπαλλήλων, άδειων πανεπιστημίων κατά την περίοδο των διακοπών, κ.λπ. Αν αφαιρέσει κανείς υπεραπλουστεύσεις του είδους αυτού, διαφαίνεται ότι οι προσλήψεις στην ευρεία δημοσιότητα χαρακτηρίζονται ουσιαστικά από το επιχείρημα της αποδοτικότητας: οι εκροές (λειτουργική αποδοτικότητα, επισημονικές επιδόσεις) βρίσκονται σε κραυγαλέα αναντιστοιχία με τις χρηματοδοτικές εισροές.

β) στον επόμενο τομέα παρατηρείται μια αυξημένη διάθεση για διαφοροποίηση μια και πρόκειται, αφενός, για την *ενδοπανεπιστημιακή κοινότητα* και, αφετέρου, για τις *κοινωνικές εκείνες ομάδες* που ενδιαφέρονται για τα ειδικά θέματα της ανώτατης εκπαίδευσης. Στην περίπτωση αυτή η απλή καταγγελία των δομικών ελλειμμάτων θεωρείται ανεπαρκής, αφού το θέμα της παιδείας δεν (πρέπει να) εξαντλείται στις σχέσεις input-output διότι, σε τελική ανάλυση, πρόκειται για την ποιότητα και τη μορφωτική λειτουργία του πανεπιστημίου. Πράγματι, είναι σχεδόν αδύνατο να διεξαχθούν ποσοτικές εκτιμήσεις των επιστημονικών (π.χ., ερευνητικών) επιδόσεων. Πώς θα μπορούσε κανείς να σταθμίσει την αποδοτικότητα μιας πανεπιστημιακής σχολής μουσικών σπουδών εντάσσοντάς την στην πολιτιστική ζωή της εκάστοτε πόλης; Γενικά, για τους κύκλους αυτούς, το κριτήριο της αποδοτικότητας (Effizienz) πρέπει να συνοδεύεται από το κριτήριο της αποτελεσματικότητας (Effektivität), δηλαδή των ποιοτικών επιδράσεων της μόρφωσης και της ακαδημαϊκής παιδείας στην ευρύτερη κοινωνική ζωή.

γ) τέλος, είναι η μερίδα εκείνη του δημόσιου χώρου που βρίσκεται πιο κοντά στις διενεργούμενες δομικές αλλαγές και η οποία περιλαμβάνει τους *επαγγελματίες αναλυτές* των πανεπιστημιακών πραγμάτων, καθώς και όσους *φορείς των μεταρρυθμιστικών ενεργειών που θεωρούν τα πανεπιστήμια ως αυτοτελείς και αυτόνομους θεσμούς*, και όχι ως όργανα εκτέλεσης διοικητικών αποφάσεων ή κεφαλαιοκρατικές επιχειρήσεις. Η βασική τους επιχειρηματολογία συνίσταται στην υπενθύμιση του ότι η νομιμοποίηση της ύπαρξης των πανεπιστημίων έγκειται στην παροχή λύσεων και απαντήσεων στα κοινωνικά προβλήματα. Αυτό που αντίστοιχα προέχει, από τη μεριά της κοινωνίας, είναι να βρίσκεται σε επαφή με τις μακροχρόνιες επιδράσεις και τα μακρόπνοα αποτελέσματα της πανεπιστημιακής έρευνας και διδασκαλίας. Οι οποιεσδήποτε αλλαγές και μεταρρυθμίσεις πρέπει ταυτόχρονα να γίνουν

κτῆμα της ακαδημαϊκής κοινότητας και όχι να βιώνονται ως εξωγενείς εξαναγκασμοί. Έτσι, στα κριτήρια της αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας προστίθεται το κριτήριο της νομιμότητας (Legitimität).

Συμπεράσματα

Με βάση τη συζήτηση που διεξάγεται στη Γερμανία για μια ριζική αναστοχαστική του μοντέλου του γερμανικού πανεπιστημίου, γίνεται φανερό ότι ο θεσμικός ρόλος των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων έχει υποστεί, τις τελευταίες δεκαετίες, σημαντικές μετατοπίσεις. Αυτές πρέπει να εντοπιστούν καταρχάς στην αλλαγή της λειτουργικής αξίας του πανεπιστημίου στο σύνολο των κοινωνικών θεσμών. Αυτό, με τη σειρά του, έχει να κάνει με τις γενικότερες ανακατατάξεις στο 'πεδίο δυνάμεων' μεταξύ των διαφόρων λειτουργικών υποσυστημάτων (πολιτική, διοίκηση, οικονομία, επιστήμη). Βλέποντας κανείς έτσι το θέμα υπό συστημική άποψη οδηγείται στη διαπίστωση ότι το θεσμικό υποσύστημα της επιστήμης απεξαρτάται σταδιακά από τις στοχοθεσίες των πολιτικών θεσμών του κράτους και συναρτάται ολοένα εντονότερα με το οικονομικό υποσύστημα και τις δομικές του αρχές και λειτουργίες. Υποχωρώντας στον θεσμικό του ρόλο ως οργανωτικό πλαίσιο το κράτος, αντικαθίσταται από την οικονομία και τους μηχανισμούς της αγοράς (Assheuer 2004: 60).

Η πρόοδος των πανεπιστημιακών θεσμών στο οικονομικό υποσύστημα, τόσο ως πρόθεση, όσο και ως υπαρκτή πια τάση, ενέχει κατά παράδοξο τρόπο την άρση μιας βασικής για τη νεωτερικότητα συνθήκης στην ανάπτυξη του πολιτισμού: αν η συνθήκη αυτή, όπως παρατήρησε ο Max Weber, έγκειται στη συστημική διαφοροποίηση σε αξιακές σφαίρες, τότε έχουμε πιθανά στην περίπτωση αυτή να κάνουμε με ένα είδος επαναστροφής σε 'προνεωτερικές' συνθήκες. Εδώ και διακόσια χρόνια το επιστημονικό-ουμανιστικό ιδεώδες του Humboldt αποτελεί τον σημασιακό πυρήνα ενός πανεπιστημίου που, αποδεσμευόμενο από παραδοσιακές εξαρτήσεις, ετερόβουλους καθορισμούς και αναγκαστικές θητείες σε πολιτικές αυθεντίες και εξουσιαστικά κέντρα, οργανώνει διδασκαλία και έρευνα αυτόνομα και αυτόβουλα (Rohrmoser 1994). Αντίθετα, στον βαθμό που απαιτείται στενή συνεργασία πανεπιστημίου και οικονομίας, αυτή η πολιτισμική αυτονομία, χαρακτηριστικό *par excellence* της ευρωπαϊκής ακαδημαϊκής ζωής, τίθεται σε ριζική αμφισβήτηση.

Η παραδοσιακή αντίληψη και πρακτική της ακαδημαϊκής γνώσης ως θε-

ρραπαινίδας άμεσων πρακτικών σκοποθετήσεων, αποδοτικών εγχειρημάτων και εργαλειακά χρήσιμων νομοτεχνικών φαίνεται να επιστρέφει, στις μέρες μας, ως η εκ των πραγμάτων της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας επιβεβλημένη λογική και επιταγή της αποδοτικότητας. Οι οργανωτικές αρχές του οικονομικού πράττειν, δηλαδή εργαλειακή ορθολογικότητα, παραγωγικότητα και μέγιστη κατανομή πόρων, επιτάσσουν τη μονοκαθεδρία τους επιβάλλοντας στον ερευνητή να δρα ως επιχειρηματίας της επιστήμης και στο ινστιτούτο του να λειτουργεί ως επιχείρηση παροχής υπηρεσιών. Ο ακαδημαϊκός χώρος επιστημονικής διδασκαλίας και έρευνας καλείται, έτσι, να εγκολπωθεί το πνεύμα των μεταρρυθμίσεων, οι οποίες προωθούνται άλλωστε σε πλείστους τομείς της δημόσιας ζωής –από το σύστημα υγείας και τα δημόσια ταμεία, μέχρι το σύστημα συνταξιοδότησης και τις εργασιακές σχέσεις. Η αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων στον ακαδημαϊκό χώρο σύμφωνα με τις αρχές αποδοτικότητας της οικονομίας δεν είναι, βέβαια, ζήτημα ευρείας αποδοχής. Αν για τους μεν η προαγωγή της επιχειρηματικής κουλτούρας και των τεχνοκρατικών λύσεων στις ανώτατες σχολές συνιστά επιτακτικό καθήκον και η διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας σε διεθνές επίπεδο απαιτεί τη μετατροπή τους σε ένα είδος ΕΠΕ, για άλλους αποτελεί κάτι ανάλογο με αυτό που ο Jürgen Habermas έχει χαρακτηρίσει ως ‘αποικιοποίηση του βιόκοσμου’ (Kolonisierung der Lebenswelt). Όπως οι συστημικές νομοτελίες του χρήματος και της εξουσίας διεισδύουν στο: βιόκοσμο αλλοιώνοντας τις επικοινωνιακές του δομές και εντάσσοντάς τις στη λογική της εργαλειακής-στρατηγικής δράσης, έτσι και εδώ η αυτονομία της ακαδημαϊκής ζωής διαβρώνεται υποτασόμενη σε εξωακαδημαϊκές σκοποθεσίες. Για μια τρίτη μερίδα σχολιαστών, πάλι, και μόνον το γεγονός ότι η διένεξη γύρω από το θέμα της ανώτατης εκπαίδευσης διενεργείται ενίοτε με χαρακτηρισμό ενός Kulturkampf αποτελεί ανησυχητικό σημάδι. Αντί να παρασυρθεί κανείς σε ιδεολογικό πόλεμο χαρακωμάτων, σκόπιμο, συνετό και αναγκαίο, σύμφωνα με τη μετριοπαθή αυτή στάση, είναι να συλλογιστεί πως η συστοίχιση πανεπιστημίου και οικονομίας σημαίνει απλά πως η οικονομικά προσανατολισμένη κοινωνία της γνώσης (Wissensgesellschaft), η οποία ξεκίνησε πριν από διακόσια χρόνια από τα πανεπιστήμια, επιστρέφει στον τόπο καταγωγής της.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Assheuer, T. (2004). ‘Der Wissenschaftsunternehmer. Beim Streit um die Geisteswissenschaften geht es nicht nur um notwendige Reformen. Es

- geht darum, die Universitäten an die Interessen der Wirtschaft anzukoppeln', *Die Zeit*, 21, σ. 60.
- Brook, R. J. (1999). 'Forschungsbeamter? Ein Paradox'. Wenn das deutsche Hochschulsystem nicht flexibel wird, verliert es den internationalen Anschluss. Ein Gespräch mit Richard J. Brook', *Die Zeit*, στο: www.zeit.de/1999/34/199934.brook-interview.
- Etzold, S. (1999). 'Freiheit macht Angst. Als Stiftung dürfen die Unis ihr Geld verwalten und Professoren entlassen. Sie trauen sich nicht', *Die Zeit*, στο: www.zeit.de/1999/31/199931.stiftungsunis.
- Finetti, M. (2004). 'Der Traum von der ersten Liga. Deutschlands Hochschulen sind denkbar schlecht gerüstet, um zur internationalen Spitze anzuschließen', *Süddeutsche Zeitung*, 4, σ. 2.
- Fried, N. (2004). 'Von der Wiege bis zum Beruf. Die SPD will nicht nur Elite-Universitäten schaffen, sondern das komplette Bildungssystem reformieren', *Süddeutsche Zeitung*, 4, σ. 2.
- Grünzweig, W., Kleiner, M., Weber W. (2002). *Bürokratie und Subversion. Die Universität in der permanenten Reform auf dem Weg zu sich selbst. Eine Streitschrift zum 65. Geburtstag von Dietrich Groh*. Münster: LIT Verlag.
- Hoffacker, W. (2000). *Die Universität des 21. Jahrhunderts. Dienstleistungsunternehmen oder öffentliche Einrichtung?* Neuwied: Luchterhand.
- Kehm, B. M.-Pasternack, P. (2001). 'Angemessen komplex? Zum Verhältnis von Hochschulproblemen und Hochschulreform'. Σε Kehm, B. M. Pasternack, P. (επιμ.), *Hochschulentwicklung als Komplexitätsproblem. Fallstudien des Wandels*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag, σ. 13-29.
- Leimböck, E. (2002). 'Hochschulen als Unternehmen -Ein Gedankenspiel'. Σε Grünzweig, W. Kleiner, M. Weber, W. (επιμ.). *Bürokratie und Subversion. Die Universität in der permanenten Reform auf dem Weg zu sich selbst. Eine Streitschrift zum 65. Geburtstag von Dietrich Groh*. Münster: LIT Verlag, σ. 59-68.
- Möller, G. (2002). 'Brauchen Universitäten Leitbilder?', Σε Grünzweig, W., Kleiner, M., Weber, W. (επιμ.). *Bürokratie und Subversion. Die Universität in der permanenten Reform auf dem Weg zu sich selbst. Eine Streitschrift zum 65. Geburtstag von Dietrich Groh*. Münster: LIT Verlag, σ. 81-85.
- Müller-Bölling, D. (2003). 'Die Reformuni. Deutschland einig Stillstandland? Nein! Die Hochschulen sind dabei, sich von Grund auf zu erneuern'. *Die Zeit*, 9, σ. 12.

- Rohrmoser, G. (1994). *Zur Idee und Reformierbarkeit der Universität*. Stuttgart: Eugen Ulmer.
- Rosigkeit, A. (1994). *Reformdefizite der deutschen Hochschule. Zum Dilemma der staatlichen Universität im Spannungsfeld zwischen Normativer Theorie und Politischer Realität*. Frankfurt/Main: Peter Lang.
- Rubner, J. (2004). 'Die Märchen-Universität'. *Süddeutsche Zeitung*, 4, σ. 4.
- Schneider, M. (2004). 'Mit Wettgeld kann man nicht züchten. Deutschland sucht seine Spitzenuniversitäten: Wie Ministerin Bulmahn Finanzprobleme durch Mediengags kaschiert'. *Frankfurter Rundschau*, 23, σ. 17.
- Spiewak, M. (2004). 'Humboldts Totengräber. Mit der Universität fällt Deutschlands beste Tradition - und Zukunft'. *Die Zeit*, 19, σ. 10.
- Spiewak, M. (2004a). 'Elite. Die SPD möchte deutsche Spitzenuniversitäten schaffen. Was muss sich an unseren Hochschulen ändern? Ein Besuch amerikanischer Elitenschmieden gibt die Antwort: alles'. *Die Zeit*, στο: www.zeit.de/2004/03/B-Eliteuni.

Επίμετρο

Ηλίας Κατσούλης

Το γεγονός ότι οι σύγχρονες κοινωνίες δεν μπορεί να είναι, πια, παρά κοινωνίες της γνώσης, θέτει επί τάπητος το πρόβλημα της εξοικονόμησης πόρων για την εξασφάλιση πρόσβασης στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση ενός αυξανόμενου αριθμού νέων. Επιπλέον, οι εξελίξεις, ακριβώς λόγω της συνεχούς διεύρυνσης των γνώσεων και των γνωστικών πεδίων και της ταυτόχρονης απαξίωσης της υπάρχουσας γνώσης, κάνουν αναγκαία τη δια βίου εκπαίδευση, πράγμα που συνοδεύεται από μεγάλη αύξηση του κόστους της παρεχόμενης από τα πανεπιστήμια εκπαίδευσης. Λαμβανομένου υπόψη ότι, τουλάχιστον στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το βιοτικό επίπεδο έχει ανέλθει αισθητά και, επιπλέον, ότι συνειδητοποιούνται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που αποκτούν όσοι /όσες έχουν σπουδάσει, συζητούνται διάφορα

μοντέλα συμμετοχής στο αυξανόμενο κόστος των σπουδών βάσει της αρχής 'όποιος ωφελείται πληρώνει'.

Η συζήτηση που έχει αρχίσει και διεξάγεται, με έντονο τρόπο, σχετικά με την ανάγκη αναδιάρθρωσης των σπουδών στα γερμανικά πανεπιστήμια έχει ως αιτία την κοινά αποδεκτή διαπίστωση ότι, στον τομέα παραγωγής γνώσης, τα γερμανικά πανεπιστήμια υστερούν απελπιστικά προπάντων σε σύγκριση με τα μεγάλα αμερικανικά ιδρύματα. Για να βελτιωθεί η κατάσταση, συζητούνται διάφορα μοντέλα οργάνωσης των σπουδών αλλά και συμμετοχής των φοιτητών στην, εν μέρει, κάλυψη των εξόδων. Η ακόλουθη παρουσίαση ορισμένων μοντέλων συμμετοχής των φοιτητών στα έξοδα των σπουδών (*Die Zeit*, 5/22.01.04, σελ. 30) που συζητούνται στη Γερμανία, σκοπεύει να δείξει ότι και τις ευρωπαϊκές χώρες αρχίζουν να απασχολούν ιδέες εναλλακτικές του υπάρχοντος συστήματος οργάνωσης και χρηματοδότησης των πανεπιστημιακών σπουδών. Πιστεύουμε ότι αυτός ο προβληματισμός μας αφορά άμεσα, αφού, τελικά, κοινή είναι η διαπίστωση ότι η κατάσταση που έχει παγιωθεί τα τελευταία χρόνια, εάν δεν αντιμετωπιστεί, μπορεί να υποθηκεύσει το μέλλον της χώρας. Εκείνο που έχει σημασία να τονιστεί είναι ότι ο ενιαίος ευρωπαϊκός πανεπιστημιακός χώρος, που ήδη διαμορφώνεται και θα πρέπει να έχει ολοκληρωθεί μέχρι το 2010, απαιτεί συγκλίσεις που θα εξασφαλίζουν, στο μέτρο του δυνατού και του επιτρεπτού, την ενιαία ευρωπαϊκή αντιμετώπιση των προβλημάτων της πανεπιστημιακής διδασκαλίας και έρευνας στα πλαίσια της κοινωνίας της γνώσης.

1. Το μοντέλο του Κέντρου για την ανάπτυξη των πανεπιστημίων (Modell des Zentrums für die Hochschulentwicklung)

Η αρχή: τα πανεπιστήμια ορίζουν το ποσό που θα πρέπει να πληρώνεται για τις επιμέρους σπουδές· το κράτος θέτει μόνον τα ανώτατα όρια. Τα πρώτα δύο εξάμηνα είναι δωρεάν για να διευκολυνθεί ο προσανατολισμός. Τα διδάκτρα καταβάλλονται είτε αμέσως είτε μετά το τέλος των σπουδών.

Η χρηματοδότηση: για όποιον επιθυμεί, μία νέα πιστωτική αρχή προσφέρει ευνοϊκά τραπεζικά δάνεια. Τα χρήματα προέρχονται από την αγορά κεφαλαίου. Τόκοι πληρώνονται από την αρχή.

Η αποπληρωμή: σε ποιο χρονικό διάστημα θα πρέπει να αποπληρωθεί το δάνειο εξαρτάται από το εισόδημα του πτυχιούχου. Εκείνος που κερδίζει πολλά θα πρέπει να αποπληρώσει γρηγορότερα. Όσοι κερδίζουν λίγα απαλλάσσονται των υποχρεώσεών τους μετά την παρέλευση ενός χρονικού δια-

στήματος 20-30 ετών. Το ρίσκο αυτό συνυπολογίζεται στα δίδακτρα σπουδών.

Ιδιαιτερότητες: μεγάλες ομοιότητες με το επιτυχημένο αυστραλιανό μοντέλο. Το πιστωτικό αυτό σύστημα είναι ανοιχτό για τις πιο διαφορετικές ρυθμίσεις: ταμεία ανθρώπινου κεφαλαίου στην αγορά μετοχών, 'κανονικά' δάνεια ή sponsoring από επιχειρήσεις που θέλουν να προσελκύσουν καλούς φοιτητές...

2. Το μοντέλο Witten-Herdecke (του πρώτου ιδιωτικού πανεπιστημίου στη Γερμανία)

Η αρχή: όλες οι σπουδές στοιχίζουν το ίδιο. Όλα τα δίδακτρα (15.000 ευρώ) είναι από την αρχή ληξιπρόθεσμα. Οι φοιτητές είναι ελεύθεροι να επιλέξουν τη διάρκεια των σπουδών τους.

Η χρηματοδότηση: αντίστροφο συμβόλαιο γενεών: οι πτυχιούχοι χρηματοδοτούν τις σπουδές των εν ενεργεία φοιτητών. Το κέρδος των δύο εκατομμυρίων ευρώ ετησίως θα το διαχειρίζονται οι ίδιοι οι φοιτητές μέσω μιας φοιτητικής εταιρείας.

Η αποπληρωμή: με δύο τρόπους: είτε (α) οι φοιτητές πληρώνουν από την αρχή των σπουδών 250 ευρώ τον μήνα είτε (β), μετά το τέλος των σπουδών, οι πτυχιούχοι πληρώνουν για οκτώ χρόνια ένα 8% του εισοδήματός τους. Έτσι, όποιος κερδίζει περισσότερα πληρώνει περισσότερα για τις σπουδές του. Το ανώτατο όριο είναι 30.000 ευρώ.

Ιδιαιτερότητες: το μοντέλο αυτό έχει εφαρμοστεί και έχει αποδείξει ότι λειτουργεί. Αυτό το αλληλέγγυο σύστημα εφαρμόζεται ήδη από οκταετίας στο πανεπιστήμιο Witten-Herdecke.

3. Το μοντέλο του γεροντισατή για την Επιστήμη και την Έρευνα στο κρατίδιο του Αμβούργου, Jörg Dräger.

Η αρχή: οι σπουδές σε όλες τις κατευθύνσεις στοιχίζουν το ίδιο (π.χ., 2.500 ευρώ τον χρόνο). Όποιος θέλει, παίρνει δάνειο, το οποίο καλύπτει και τις ανάγκες διαβίωσης (επιπλέον 4.000 ευρώ τον χρόνο). Οι υποτροφίες (Bafög) καταργούνται. Μετά από σπουδές δέκα εξαμήνων ο πτυχιούχος έχει χρέος 35.000 ευρώ.

Η χρηματοδότηση: το δάνειο παρέχεται από το κράτος, το οποίο φέρει και το ρίσκο για το ενδεχόμενο μη αποπληρωμής. Οι τόκοι υπολογίζονται μετά το τέλος των σπουδών.

Η αποπληρωμή: Η αποπληρωμή του δανείου γίνεται με την παρακράτηση ενός 8% του εισοδήματος του πτυχιούχου. Για ετήσιο εισόδημα 45.000 ευρώ, η αποπληρωμή απαιτεί 13 χρόνια.

Ιδιαιτερότητες: η κατάργηση της υποτροφίας (Bafög) μπορεί να τρομάζει, όπως έγινε στην Αγγλία, τους κοινωνικά ασθενείς. Μια άλλη δυνατότητα είναι (όπως στην Ολλανδία) ένα σύστημα αμοιβών (Bonussystem). Φοιτητές που τελειώνουν γρήγορα και με επιτυχία τις σπουδές τους πληρώνουν λιγότερα.

4. Το μοντέλο του λογαριασμού 'κόστος σπουδών' (Studienkosten Modell)

Η αρχή: Οι φοιτητές αποκτούν στην αρχή των σπουδών τους έναν λογαριασμό μόρφωσης (Bildungsguthaben). Με αυτόν 'αγοράζουν' μαθήματα στο πανεπιστήμιο. Όποιος υπερβαίνει τον λογαριασμό πρέπει να πληρώσει. Ήδη, σε ορισμένα γερμανικά κρατίδια, όσοι επιμηκύνουν τον χρόνο σπουδών πληρώνουν. Εναλλακτικά: ο λογαριασμός μόρφωσης δεν υπολογίζεται βάσει του αριθμού των εξαμήνων αλλά με credits για μαθήματα και σεμινάρια που ο φοιτητής πραγματικά παρακολούθησε με επιτυχία. Το κράτος θα μπορούσε να δίνει δωρεάν τα credits αλλά μόνον για τις σπουδές Bachelor.

Η χρηματοδότηση: τα διδάκτρα για τους φοιτητές που επιμηκύνουν τη διάρκεια των σπουδών τους (Langzeitgebühren) κυμαίνονται στα 500 ευρώ ανά εξάμηνο. Οι Πράσινοι, στο κοινοβούλιο της Βάδης-Βυρτεμβέργης, έχουν προτείνει ένα μοντέλο για τις σπουδές Master σύμφωνα με το οποίο, μετά από μια φοίτηση με 120 credits προς 20 ευρώ τη μονάδα, ο φοιτητής θα έχει ένα χρέος 2.400 ευρώ. Αυτά τα χρήματα μπορεί να τα δανειστεί από μια κρατική τράπεζα.

Η αποπληρωμή: τα διδάκτρα λόγω επιμήκυνσης των σπουδών πρέπει να πληρώνονται αμέσως. Όποιος δεν το κάνει, διαγράφεται. Αντίθετα, με το σύστημα των credits ο φοιτητής μπορεί να ρυθμίσει ο ίδιος τον τρόπο αποπληρωμής. Συστηούνται και οι εξαρτώμενες από το εισόδημα δόσεις.

Ιδιαιτερότητες: υπεροχή του συστήματος των credits. Ο καθένας μπορεί να καθορίσει τη διάρκεια των σπουδών του αφού το κόστος είναι ανεξάρτητο από αυτή.

Στη Γερμανία διεξάγεται τα τελευταία χρόνια μια νέα 'περί δικαιοσύνης συζήτηση' (Gerechtigkeitsdebatte) στο πλαίσιο της οποίας προβάλλονται τα επιχειρήματα υπέρ ή κατά της θέσπισης διδάκτρων. Λόγω της απαγόρευσης διδάκτρων σε προπτυχιακό επίπεδο που επιβάλλει ο γερμανικός νόμος-πλάι-

σιο για τα πανεπιστήμια, οι κυβερνήσεις έξι κρατιδίων προσέφυγαν στο BVG (Συνταγματικό Δικαστήριο) ζητώντας την άρση της απαγόρευσης αυτής. Οι προσφυγές δεν έχουν συζητηθεί ακόμη.

Εναντίον της θέσπισης διδάκτρων σε προπτυχιακό επίπεδο έχει ταχθεί, μέχρι στιγμής, η ομοσπονδιακή υπουργός Παιδείας Edelgard Bulmahn και ένα μέρος του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (SPD). Όπως, όμως, υποστηρίζει ο καθηγητής Jürgen Zöllner, ενώ στο παρελθόν αυτό το θέμα ήταν ταμπού για το SPD, σήμερα είναι η θέση του (*Die Zeit*, 44/21.10.04, σελ. 32).

Από την άλλη πλευρά, θετικά αντιμετωπίζουν το ενδεχόμενο επιβολής διδάκτρων μέλη της πανεπιστημιακής και της ακαδημαϊκής κοινότητας. Η γνώμη, γράφει ο P. Glotz, 'ότι τα δίδακτρα είναι "αντικοινωνικά" είναι τόσο πολύ διαδεδομένη όσο και εσφαλμένη. Περισσότερο αντικοινωνικό είναι να φορτώνεις φόρους σε φτωχούς ανθρώπους, οι οποίοι δεν θα δουν ποτέ ένα πανεπιστήμιο από κοντά, για να μπορούν να σπουδάζουν δωρεάν τα παιδιά των μεσαίων τάξεων' (*Die Zeit* 15/04.04.02, σελ. 32). Τα δίδακτρα, γράφει ο M. Leszcensky, 'εφόσον εισαχθούν και εισπράττονται από τα ίδια τα πανεπιστήμια, θα μπορούν να βελτιώσουν τη θέση των γερμανικών πανεπιστημίων στον διεθνή ανταγωνισμό' (2004: 25). Ο εκ των διευθυντών της εφημερίδας *Die Zeit*, M. Spiewak, υποστηρίζει ότι '[α]υτή η συνεισφορά αυξάνει την αξία των σπουδών στα μάτια των φοιτητών, βελτιώνει το ενδιαφέρον τους για τη διδασκαλία και συμβάλλει στη σύντηξη της διάρκειας των σπουδών' (2004: 4) ενώ ο καθηγητής G. Wagner διαπιστώνει ότι '[ό]ποιος πληρώνει, δεν εξετάζει μόνον προσεκτικά τι και πού θέλει να σπουδάσει αλλά και κατακρίνει συνειδητά την κακή ποιότητα της διδασκαλίας' (2004: 36). Ένα από τα βασικά επιχειρήματα των υποστηρικτών των διαφόρων μοντέλων επιβολής διδάκτρων αναφέρεται ακριβώς στη δυνατότητα που αποκτούν οι φοιτητές όχι μόνον να επιλέγουν το πανεπιστήμιο, τη σχολή ή ακόμη και τον καθηγητή, αλλά συμπεριφερόμενοι ως καταναλωτές του αγαθού 'γνώση' να μπορούν να εκδηλώσουν την τόσο γνωστή από την οικονομική θεωρία πίεση είτε αποχωρώντας (exit) είτε διαμαρτυρόμενοι (voice) για την κακή ποιότητα του προσφερόμενου αγαθού και απαιτώντας τη βελτίωσή του (βλ. Hirschman 2002).

Το γεγονός ότι και τα ελληνικά πανεπιστήμια είναι ενταγμένα στο διεθνές σύστημα ανταγωνισμού και είναι υποχρεωμένα να συμμετάσχουν στην προσπάθεια διαμόρφωσης του ενιαίου ευρωπαϊκού πανεπιστημιακού χώρου, κάνει αναγκαία την έναρξη, τουλάχιστον, της συζήτησης για την εισαγωγή του θεσμού των διδάκτρων. Βέβαια, για να γίνει κάτι τέτοιο, θα πρέπει να

προετοιμαστούν η ελληνική κοινωνία και η πανεπιστημιακή κοινότητα να το αποδεχθούν. Μόνον ως συμβολή στη συζήτηση που πρέπει να αρχίσει, παρουσιάζω ένα

‘απλό μοντέλο ιδιωτικής χρηματοδότησης των σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια’.

Η αρχή: όποιος θέλει να σπουδάσει μπορεί να το κάνει (αρχή της need blind admission). Κάθε φοιτητής πρέπει να γνωρίζει ότι χρεώνεται το συνολικό κόστος των σπουδών. Κάθε σχολή έχει διαφορετικό κόστος.

Η χρηματοδότηση: με την έναρξη των σπουδών, ο φοιτητής πληροφορείται υπεύθυνα το ύψος του κόστους και τη σύνδεση του κόστους αυτού με τη διάρκεια των σπουδών. Στη συνέχεια αποφασίζει, ανάλογα με τις προσφερόμενες δυνατότητες, εάν θα πληρώνει σε ετήσια βάση ή εάν θα αποπληρώσει μετά την αποφοίτησή του.

Η αποπληρωμή: μετά την είσοδο του πτυχιούχου στην αγορά εργασίας, η πολιτεία, εφόσον αυτή έφερε το κόστος των σπουδών, καθορίζει τον τρόπο αποπληρωμής. Ανάλογα με το ύψος του εισοδήματός του, ο πτυχιούχος υποχρεώνεται να καταβάλει τα οφειλόμενα σε ένα εξαρχής γνωστό χρονικό διάστημα. Εδώ, θα μπορούσε να γίνει εκ των προτέρων αποδεκτή η αλληλέγγυα αρχή ότι, όποιος κερδίζει περισσότερα, πληρώνει περισσότερα.

Ιδιαιτερότητες: τα οφέλη για όλους από μια τέτοια ρύθμιση είναι αυταπόδεικτα. Βοηθά σημαντικά τα πανεπιστήμια να αυξήσουν τα έσοδά τους και, επιπλέον, ασκεί πίεση για τη βελτίωση της ποιότητας της προσφερόμενης γνώσης αφού, εάν αυτό δεν συμβεί, θα αγνοηθούν από τους φέροντες το κόστος φοιτητές (exit). Με τον τρόπο αυτό, το προνομιακό γνώρισμα των πτυχιούχων ότι αποτελούν φορείς μορφωτικού και πολιτισμικού κεφαλαίου όχι μόνον τους αναγνωρίζεται από την κοινωνία και την αγορά, αλλά και ουσιαστικοποιείται και διαφοροποιείται. Οι φοιτητές παίρνουν, κατά ένα μέτρο, στα χέρια τους την ευθύνη για την ποιότητα των σπουδών τους.

Επιπλέον: νέοι και νέες των οποίων η οικογένεια αδυνατεί να φέρει το βάρος των σπουδών (ενοίκιο, διατροφή, ένδυση, ψυχαγωγία, κ.λπ.) μπορούν να συνάπτουν δάνειο με ευνοϊκούς όρους το οποίο θα αποπληρώνουν μαζί με το κόστος των σπουδών, μετά την είσοδό τους στην αγορά εργασίας. Το ύψος της αποπληρωμής, όπως και η διάρκειά της, θα εξαρτώνται από τα έσοδα του πτυχιούχου. Στη συμφωνία που θα επιτευχθεί μεταξύ πτυχιούχου και αρμόδιου φορέα (κράτος, τράπεζα ή ό,τι άλλο) μπορούν να λαμβάνονται υπόψη και ορισμένοι κοινωνικοί παράγοντες.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Clark, B. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities. Organisational Pathways of Transformation*. Oxford.
- Elm, R. επιμ. (2002). *Universität zwischen Bildung und Business*. Bochum.
- Schwarz, St. & Rehbarg, M. (2002). *Studienkosten und Studienfinanzierung in Europa*. Frankfurt/M: Peter Lang.
- Dilger, A. (1998). *Eine ökonomische Argumentation gegen Studien-Gebühren*. Greifswald: Rechts und Staatswissenschaftliche Fakultät (Wirtschaftswissenschaftliche Diskussionspapiere; 4/1998).
- European Journal of Education* (1999). (Student Costs and Financing). Vol. 34:1, Μάρτιος.
- European Journal of Education* (1998). (Costs and Funding of Higher Education in Europe). Vol. 33:1, Μάρτιος.
- Halpern, D. (2001). 'Who Should Pay For He?' Σε Tolley, J., επιμ. *Buckingham at 25. Freeing the Universities from State Control*. London: The Institute of Economic Affairs.
- Ψαχαρόπουλος, Γ. (2003). *Ελληνική Παιδεία. Μια σύγχρονη τραγωδία*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Hirschman, A. O. (2002) *Αποχώρηση, διαφωνία και αφοσίωση. Αντιδράσεις στην παρακμή επιχειρήσεων, οργανώσεων και κρατών*. Μτφρ. Τίνα Πλυτά. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Leszczensky, M. (2004). 'Paradigmenwechsel in der Hochschulfinanzierung'. *Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZG)*. B 25, σελ. 18-26.
- Spiewak, M. (2004) 'Weltbewerb lebt von Unterschieden', *APuZG*, B25, σελ. 3-6.
- Wagner, G. (2004). 'Kompatibilität von Hochschul- und Arbeitsmarktpolitik', *APuZG*, B25, σελ. 34-41.